

Experimenteel onderzoek in de sociale werkelijkheid

*Drie voorbeelden: Communities that Care,
Thuis op Straat en Vakmanstad*

Harrie Jonkman
Nanne Boonstra
Ron van Wonderen

Augustus 2010

Inhoud

1	Experimenteel onderzoek in de sociale werkelijkheid	5
1.1	Versterken van de sociale samenhang	5
1.2	Op zoek naar het verschil	7
1.3	Wat wil het Verwey-Jonker Instituut?	8
1.4	Hoe ziet dit onderzoek er uit?	9
2	Communities that Care: de opbrengst van gebiedsgerichte preventie	11
2.1	Hoe kwam dit programma in Nederland?	11
2.2	De opstart	12
2.3	De eerste resultaten	13
2.4	Meer steden en wijken	14
2.5	Wat is Communities that Care?	14
2.6	Naar een effectonderzoek	17
2.7	Het zoeken van steden	18
2.8	Hoe worden effecten vastgesteld?	20
2.9	Onderzoeken onder jongeren zelf	20
2.10	Onderzoek onder professionals	22
2.11	Internationaal onderzoek	26
2.12	Wat levert het op?	26
3	Thuis op Straat: een effectonderzoek	29
3.1	Over het begin	29
3.2	Wat is TOS?	30
3.3	De eerste resultaten	32
3.4	Waarom een effectonderzoek?	35
3.5	Hoe ziet dit onderzoek er dan uit?	37
3.6	Matchen in plaats van randomiseren	37
3.7	Uitkomstmaten én programma	38
3.8	De effecten van TOS op het gedrag en de sociale ontwikkeling van kinderen	39
3.9	Dataverzameling, analyses, doelgroepen en steekproefgrootte	40
3.10	De invloed van TOS op de buurt	41

3.11	Een programmastudie om de integriteit en het succes van het programma vast te stellen	42
3.12	Wat levert dit onderzoek op?	44
4	Vakmanstad: een ontwikkelingsonderzoek	45
4.1	Een vergelijkend perspectief vanaf het begin	45
4.2	Over het begin	46
4.3	Wat is Vakmanstad?	47
4.4	Vaardigheden	48
4.5	Judo, koken, filosofie en ecologie	49
4.6	De scholen die aan het onderzoek meedoen	50
4.7	Hoe worden de resultaten onderzocht?	53
4.8	Herhaalde metingen met behulp van een longitudinaal design	53
4.9	Wat levert het op?	55
5	Conclusie	57
5.1	Drie voorbeelden	57
5.2	Sociale samenhang versterkt?	59
5.3	Wat levert experimenteel onderzoek op?	60
	Literatuur	63

1 Experimenteel onderzoek in de sociale werkelijkheid

1.1 Versterken van de sociale samenhang

De complexiteit van de samenleving is sterk toegenomen. Grote processen zoals globalisering, individualisering en informalisering hebben hieraan bijgedragen. Macht en gezag zijn niet meer die bindende factoren voor de sociale orde die ze lang waren. Overheden, instellingen en individuen zijn anders tegenover elkaar komen te staan. Het besturen is ingewikkelder geworden, instellingen weten soms niet meer goed wat hun rol is en burgers vrezen wanorde. De ooit overzichtelijke samenleving is onoverzichtelijk geworden ('Neue Unübersichtlichkeit', zoals Habermas (1985) dat in de tachtiger jaren al voor zich zag). In deze nieuwe samenleving ligt het gevaar van fragmentering en versplintering van de sociale samenhang op de loer. Toch is deze op het oog ongeordende samenleving op een bepaalde manier georganiseerd en geordend en daarvoor wordt vaak de term 'netwerksamenleving' gebruikt (Cassel, 2000; Boutellier, 2007). Dit is een samenleving die bestaat uit vele verschillende netwerken die hun eigen principes van robuustheid en richting hebben.

Met de samenleving verandert ook het sociale beleid dat meer recht wil doen aan de kenmerken van de nieuwe samenleving. De overheid is daarbij vooral op zoek naar wegen om de sociale verbanden in de samenleving te versterken. Aan de ene kant wil de overheid daarbij burgers beschermen (in het bijzonder de zelfredzaamheid van kwetsbare burgers). Aan de andere kant wil ze de vitaliteit en deelname aan het maatschappelijke leven verstevigen. Dit kan geen eenzijdig proces zijn (van overheid naar burgers) maar het is per definitie interactief: de overheid doet wat voor de burger en van de burger wordt verwacht dat hij wat voor de samenleving doet. De Wet maatschappelijke ondersteuning (die 1 januari 2007 van kracht is geworden) is het wettelijk kader voor het versterken van maatschappelijke participatie van burgers, voor de wederkerige relatie tussen burger en overheid en voor het verbinden van organisaties en netwerken. Met de verschuiving van dit

maatschappelijk perspectief ontstaat de vraag naar de manier om de sociale samenhang te versterken.

Gemeenten, instellingen en burgers hebben behoefte aan werkwijzen en instrumenten die hun hierbij ten dienste staan. De centrale overheid heeft de lokale overheden de taak gegeven het versterken van sociale samenhang in samenspraak met andere organisaties en burgers vorm te geven. In de uitvoering en verantwoording van dit beleid wordt veel verwacht van samenwerkende partijen. Tussen overheid en samenleving zijn er minder duidelijke grenzen en hiërarchische verschillen verdwijnen. Drie principes zijn daarbij geïdentificeerd.

Nieuwe aanpakken

Lokale overheden moeten op zoek gaan naar nieuwe aanpakken die het karakter hebben van de nieuwe beleidsstrategie. Bij de nieuwe aanpakken gaat het om het verbinden en het versterken van het vertrouwen en de deelname aan het maatschappelijke leven. Het doel van de nieuwe aanpakken is dat ze de opbouw van de samenleving revitaliseren. De opbouw van een pedagogische infrastructuur (waarbij de verantwoordelijkheid van opvoeding meer wordt gedeeld) kan daar een voorbeeld van zijn.

Bestuurskracht

De rol van het bestuur verandert ook. Lokale overheden hebben als taak succesvolle strategieën te ontwikkelen die helpen problemen in een vroeg stadium te voorkomen. Het lokaal bestuur moet niet zomaar interventies inzetten maar meer gebruikmaken van hoge kwaliteit interventies ('evidence based' werken, zoals we het hier expliciet noemen). De leefbaarheid in de buurt moet erop vooruit gaan.

Horizontalisering

Het lokaal bestuur moet niet meer zozeer van bovenaf beslissen wat er moet gebeuren maar veel meer verschillende actoren mobiliseren en samenwerken met lokale instituties, organisaties en burgers. Het moet duidelijk zijn welke investeringen nodig zijn en wat het resultaat is; beleidsrendement wordt daarmee een belangrijk issue.

Maar dit zijn natuurlijk globale maatschappelijke uitgangspunten. Overheden, instellingen en burgers willen graag weten hoe deze uitgangspunten vorm kunnen krijgen. Zijn er initiatieven waarin deze uitgangspunten al vorm hebben gekregen? En weten we ook of deze initiatieven werken?

1.2 *Op zoek naar het verschil*

Steeds meer staat in maatschappelijke discussies de ‘evidence base’, de bewezen effectiviteit, van sociale interventies centraal. Daarbij gaat het om de vragen of dat wat wij doen in de sociale werkelijkheid ook werkt en waarom het werkt. Of het nu gaat om interventies in zorg en welzijn, op het educatieve terrein of op het gebied van veiligheid, de meeste sociale interventies hebben hun effecten niet bewezen wanneer ze tegen het licht worden gehouden van wetenschappelijke standaarden. Wel zijn dergelijke initiatieven geregeld het onderwerp van evaluatief onderzoek, van meer of mindere wetenschappelijke kwaliteit. In Nederland vindt zelden onderzoek plaats dat de ‘evidence base’ aantoont volgens wetenschappelijke criteria en dat aantoont of de interventies werken of niet en waarom dat zo is. Dergelijke onderzoeken zijn duur en, volgens velen, moeilijk of niet uitvoerbaar in de sociale sector omdat de omgevingen waarbinnen deze interventies plaatsvinden veel te ingewikkeld zijn.

Van veel beleidsinterventies is onbekend wat ze opleveren, of ze nu zijn ontwikkeld binnen de strakkere kaders van de wetenschap of de politiek, of in de praktijk zelf zijn ontstaan (van bovenaf of van onderop). Veel beleidsinitiatieven wisselen elkaar misschien wel daarom steeds maar meer af. Veruit de meeste sociale projecten, programma’s of interventies staan te boek als ‘veelbelovend’. Ze zijn dan goed doordacht, op ervaring gebaseerd en de resultaten zijn vaak diepgaand onderzocht met een tevredenheidsonderzoek. Belangrijk voor de ontwikkeling van meer kwaliteit van het programmatisch aanbod, ook in de sociale sector, is een goed onderzoek naar de resultaten van interventies, die zich bovendien richt op de vraag waarom deze effecten worden behaald.

Het streven naar wetenschappelijke bewijsvoering is aantrekkelijk. Voor de politiek en de financiers omdat het inzichtelijk maakt waar zij gelden op moeten inzetten en aan welke initiatieven zij de beschikbare middelen het beste kunnen besteden. Voor de praktijk kunnen deze wetenschappelijke inzichten interessant zijn omdat zij inzicht bieden in wat de beste werkwijze is en op welke manier het dagelijkse werk bijdraagt aan de gezondheid, de ontwikkeling en het welzijn van mensen. Het laat zien waar hun werk het verschil maakt.

Tegelijkertijd spreekt er een grote (soms een veel te grote?) ambitie uit die eerst maar eens zijn waarde moet bewijzen. Kan deze ‘Evidence Based Policy’ (EBP) ook werkelijk waarmaken wat ze nastreeft? Worden andere initiatieven niet veel te snel afgeschreven terwijl EBP zelf nog nauwelijks heeft laten zien wat zijn mogelijkheden zijn? Zijn het niet allemaal veel te grote woorden voor iets wat nog heel klein is? Waar moeten we überhaupt aan denken bij EBP?

1.3 Wat wil het Verwey-Jonker Instituut?

Het Verwey-Jonker Instituut is de experimentele uitdaging aangegaan en beschouwt deze als vierledig:

- a. Het ondersteunen van initiatieven die de sociale samenhang van de samenleving versterken.
- b. Het ontwikkelen van wetenschappelijke onderzoeksdesigns die ‘passen’ op de weerbarstige realiteit van de sociale sector.
- c. Het nadenken over manieren om dergelijk onderzoek te stimuleren.
- d. Het bijdragen aan de toegankelijkheid van de bevindingen uit evidence based onderzoek en ervoor zorgen dat zij inzichtelijk zijn voor derden.

Het Verwey-Jonker Instituut sluit hiermee wetenschappelijk aan bij ontwikkelingen in Nederland en elders die al veel langer in het gezondheidsonderzoek plaatsvinden en die eerder in het veld van jeugdinterventies en recentelijk ook in het onderwijsveld zijn opgestart. Tegelijkertijd wil het Verwey-Jonker Instituut dit niet vanuit een ivoren toren doen. Interessanter is het om deze ‘evidence based’ benadering aan te laten sluiten bij wat er in de samenleving gebeurt en om beleid te ondersteunen dat sociale verbanden wil versterken, wat tot uitdrukking komt in het Wmo-beleid. Het beleidsterrein van de Wmo omvat vele sectoren met allerlei projecten, programma’s en interventies: van ondersteuning van ‘doorsnee’ jongeren, ouderen en gezinnen tot hulp aan specifieke kwetsbare groepen zoals arbeidsongeschikten, thuis- en daklozen en slachtoffers van huiselijk geweld. Eigen verantwoordelijkheid is een belangrijk kernthema binnen de Wmo. Eigen initiatieven die bijdragen aan versterking van de draagkracht van burgers vallen daarmee eveneens binnen het veld van de Wmo. De patiënten- en familie-interventies die particuliere organisaties hebben ontwikkeld zijn hiervan een voorbeeld.

Het Verwey-Jonker Instituut is een onderzoeksinstituut. Voor haar is vooral de vraag belangrijk hoe dergelijk sociaal-wetenschappelijk onderzoek

uitgevoerd kan en moet worden. Hoe kan onderzoek in de sociale sector worden uitgevoerd met up-to-date kennis en inzichten, goed ontwikkelde designs en geschikte onderzoeksmethoden, maar óók rekening houdend met maatschappelijke ontwikkelingen en toegepast in dagelijkse, veranderende settings? Het Verwey-Jonker Instituut zal de komende jaren de methodologische aanpak en bouwstenen bij dit streven aanpassen. Ook zal het instituut een deel van de onderzoeksprogrammering hierop inrichten. Onderzoekers zullen hierin samenwerken met onderzoekers van andere instellingen om EBP in Nederland meer van de grond te krijgen (Rossi, Lipsey, & Freeman, 2004; Bloom, Mosteller, & Boruch, 2002; Shadish, Cook, & Campbell, 2002).

Tegelijk willen we als instituut verder nadenken op welke manier wij de verbindingen tussen dit soort onderzoek en de dagelijkse praktijk/werkelijkheid kunnen verbeteren. Welke ‘stimulansen’ kunnen dit bereiken en op welke wijze kunnen sociale verbanden worden versterkt? Het gaat ons in eerste instantie om kennisontwikkeling als actieproces. Het werk van het Verwey-Jonker Instituut richt zich op het ontwikkelen, synthetiseren, adapteren, evalueren en verspreiden van goede ideeën en initiatieven, alles gericht op het proces van sociale ontwikkeling (politiek, programma’s, interventies). Maar in de praktijk hebben deze sociale aanpakken zelden het karakter van in laboratoria ontwikkelde methodieken. Politiek, programma’s en interventies groeien in de praktijk, ontwikkelen zich en resulteren uiteindelijk in een beschreven systematiek en een uit te voeren praktijk. Resultaten worden, als het goed is, teruggekoppeld. Om het in mooie woorden te zeggen: innovatie vindt plaats langs de lijn van de ‘iteratieve loop’. Oftewel, kennis komt niet lineair tot stand maar gefaseerd en in interactie met de praktijk. Gedurende dat ontwikkelingsproces kunnen onderzoekers eigen rollen spelen met tussentijdse stappen in een verbeteringsproces. Sociale praktijken ontwikkelen zich met andere woorden niet door grote blauwdrukken van bovenaf, maar veel meer door stapsgewijze verbetering (‘piecemeal engineering’, zoals Popper dat noemde).

1.4 Hoe ziet dit onderzoek er uit?

In deze uitgave beschrijven we drie voorbeelden van experimentele onderzoeken die het Verwey-Jonker Instituut op dit moment uitvoert. Het is daarbij belangrijk om in het achterhoofd te houden dat het om drie voor-

beelden gaat die niet alleen vanuit wetenschappelijk maar ook vanuit maatschappelijk oogpunt interessant zijn. Het zijn alle drie nieuwe aanpakken die de bestuurskracht en onderlinge samenwerking verstevigen. Drie voorbeelden van initiatieven die de sociale samenhang willen versterken.

De eerste twee voorbeelden zijn experimentele onderzoeken van sociale programma's die in Nederland al langer lopen. Communities that Care en Thuis op Straat zijn beide buurtgerichte programma's die de ontwikkeling van jongeren/kinderen willen bevorderen en ontwikkeling van probleemgedrag willen voorkomen. Veel steden en wijken werken met deze programma's en veel professionals zijn erbij betrokken. Deze programma's zijn theoretisch uitgewerkt en voor de praktijk is het duidelijk welke acties nodig zijn. De kwaliteit en de ontwikkeling van deze programma's wordt in de gaten gehouden en begeleid. Beide programma's zijn in verschillende procesevaluaties positief beschreven. De tijd om deze programma's experimenteel te onderzoeken is, om het anders te zeggen, aangebroken. In deze uitgave beschrijven we de achtergronden van de programma's, de uitgangspunten en de opzet van het experimenteel onderzoek.

Het Verwey-Jonker Instituut wil de resultaten van goed ontwikkelde programma's, projecten en interventies op het terrein van de sociale sector zichtbaar maken. Maar de uitgangspunten van experimenteel onderzoek zijn niet alleen interessant voor 'doorontwikkelde' programma's. De uitgangspunten van experimenteel onderzoek zijn ook van belang bij het ontwikkelen van interventies. Ook in de beginfase is het belangrijk om voorlopige opbrengsten steeds te vergelijken met 'niks doen'. Het is belangrijk om het achterhoofd te houden wat de beoogde resultaten zijn en hoe deze te bereiken zijn. Om deze reden hebben we het programma Vakmanstad toegevoegd als derde voorbeeld. Dit project bevindt zich in een ontwikkel-fase. Theoretische uitgangspunten zijn gedefinieerd en nu wordt het programma verder uitgewerkt in de praktijk. We laten zien hoe experimenteel onderzoek in deze ontwikkelfase een rol kan spelen.

Steeds weer worden er initiatieven genomen om de praktijk van de sociale werkelijkheid te verbeteren. Onderzoek kan en moet daarbij een rol spelen. Aan dat proces wil het Verwey-Jonker Instituut graag op een professionele, kritische, creatieve en eigentijdse wijze bijdragen. Ook met deze uitgave.

2 *Communities that Care: de opbrengst van gebiedsgerichte preventie*

2.1 *Hoe kwam dit programma in Nederland?*

In de negentiger jaren werd Nederland geconfronteerd met een toename van jeugd delinquentie en geweld. De overheid maakte zich zorgen over deze problematiek en vroeg zich af hoe deze ontwikkeling te stoppen was. Het ministerie stond open voor nieuwe theoretische inzichten in de criminologie en inzichten met betrekking tot effectieve interventies. Die waren in die tijd in opkomst. Prof. dr. Junger-Tas kreeg de opdracht nieuwe mogelijkheden te onderzoeken. Zij rapporteerde daarover in twee publicaties: *Jeugd en Gezin I en II* (Junger-Tas, 1996; Junger-Tas, 1997). In deze twee studies benadrukte zij het belang van risicofactoren in de ontwikkeling van delinquent gedrag. Zij beschreef in deze rapporten ook de condities waaraan een goede preventiepolitiek voor de komende jaren moet voldoen. In haar studie legde zij vooral de nadruk op een preventiestrategie die aandacht verdient in Nederland: *Communities that Care* (Hawkins & Catalano, 1992). Volgens haar voldoet deze strategie aan de moderne eisen van preventiebeleid en hij zou een sociaal-politiek antwoord kunnen zijn op de maatschappelijke problemen van deze tijd.

Haar ideeën vielen in vruchtbare aarde. Op basis van dit politieke en academische grondwerk trokken de ministeries van Justitie en VWS praktische conclusies, ze zorgden voor voldoende serieuze middelen en ondersteunden het initiatief om *Communities that Care* (CtC) naar de Nederlandse situatie te vertalen. Dit initiatief startte eind 1999 en vanaf dat moment werd er werk van gemaakt om CtC in vier Nederlandse wijken uit te zetten. De vier wijken waren Amsterdam-Noord/Midden-Noord, Rotterdam-het Oude Noorden, Arnhem-Présikhaaf West en Zwolle-Zuid. Het zijn wijken van grote en middelgrote steden.

2.2 *De opstart*

Onder de vier pilots moesten in ieder geval twee grote steden zitten. Amsterdam-Noord (en dan vooral Midden-Noord) was een woonwijk die al langer te maken had met sociale problemen onder jongeren, waaronder geweld en delinquentie. Het is een klassieke volkswijk waar, met de neergang van scheepvaartindustrie, een groot deel van de Nederlandse bevolking uit vertrokken is. Allochtone bevolkingsgroepen trokken hier naartoe, vooral mensen afkomstig uit Marokko en Turkije. Rotterdam toonde vanaf het begin grote belangstelling voor deze wijkgerichte preventiestrategie. Vanuit de stad werd de deelgemeente Noord, en dan specifiek de wijk het Oude Noorden, naar voren geschoven als pilotwijk. Net als Amsterdam-Noord betrof het hier een klassieke volksbuurt met een hoog percentage allochtone bewoners (vooral uit Marokko). De problemen in deze wijk waren al jarenlang groot en hadden te maken met geweld, delinquentie en heling, vooral onder jongeren. Arnhem-Presikhaaf West werd de derde pilotwijk. Dit is een wat nieuwere wijk, met relatief veel bewoners uit Turkije, die door betrokkenen bestempeld werd als een wijk met beginnende jeugdproblematiek. Zwolle-Zuid, de vierde pilot, is een heel andere wijk. Het is nieuwere wijk (jaren tachtig) met vooral Nederlandse bewoners en relatief veel tweeverdieners. Het gaat hier om een wijk zonder duidelijke problemen/jeugdproblemen. Maar bewoners en gemeente maakten zich naar de toekomst toe wel zorgen hierover. Vanuit preventief oogpunt een interessante omgeving.

In de periode die vervolgens aanbrak werd de CtC-strategie vertaald naar de Nederlandse situatie. Materialen en trainingen werden vertaald en ontwikkeld voor de eigen Nederlandse situatie. Veel aandacht ging uit naar de ontwikkeling van het Nederlandse Scholierenonderzoek, de Gids Veelbelovende en Effectieve Interventies, het Lokale Implementatieplan en het hele systeem van Training en Technische assistentie (waarover zo dadelijk meer). Tegelijkertijd werd er met de strategie gewerkt in Amsterdam-Noord, Rotterdam-het Oude Noorden, Arnhem-Presikhaaf West en Zwolle-Zuid. Deze wijken werden begeleid en ondersteund bij het uitzetten van de preventiestrategie naar hun eigen leefgebied.

2.3 *De eerste resultaten*

Gedurende deze ontwikkelingsfase (2000-2004) werd ook het eerste evaluatieonderzoek naar de resultaten van CtC in Nederland uitgevoerd. De conclusies die de DSP-Groep had getrokken waren vergelijkbaar met de conclusies die ook uit de evaluatieonderzoeken in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië naar voren kwamen (Dijk, Flight, Geldrop, & Tulner, 2004). Met de inzet van deze strategie:

- Neemt de kwaliteit van planning toe en is het gemakkelijker om beslissingen op lokaal niveau te nemen.
- Vindt er meer samenwerking plaats tussen de aanbieders van diensten.
- Vindt er meer coördinatie plaats in de programmering van preventieve interventies.
- Komt er meer nadruk op het interveniëren op risicofactoren en beschermende factoren (wetenschappelijk vastgestelde, onderliggende factoren van probleemgedrag).
- Wordt er meer gebruikgemaakt van veelbelovende en effectieve interventies.
- Is er meer betrokkenheid van jonge mensen en andere burgers bij preventieve activiteiten.

In 2003 reserveerden de ministeries van Justitie en VWS aanvullende gelden voor verdere implementatie van de strategie in twee andere Nederlandse steden: Almere en Leeuwarden. In dezelfde periode raakte de provincie Zuid-Holland geïnteresseerd in CtC. Deze provincie steekt vanaf dat moment de nodige gelden in het initiatief en zorgt ervoor dat CtC in meer dan tien steden zal gaan draaien. Ook de stad Rotterdam (vanaf het allereerste moment nauw betrokken bij de ontwikkelingen van CtC) financiert bredere implementatie in verschillende stadsdelen/buurtten.

Eind 2006 publiceerde het Verwey-Jonker Instituut het tweede evaluatierapport over het werk in tien steden waar dan met CtC wordt gewerkt. In dat rapport concludeerden de onderzoekers dat:

- CtC een goed instrument is om preventieprogramma's te sturen in de stad/wijk.
- CtC een goed raamwerk is om prevalenties van verschillende probleemgedragingen van jongeren en hun onderliggende factoren zichtbaar te maken.

- CtC een goed systeem is om bronnen en materialen in te zetten waar deze nodig zijn.
- CtC een goede methode is om te sturen op duidelijke en meetbare resultaten.
- CtC duidelijk maakt wat de effectiviteit is van verschillende programma's in een stad/wijk.
- CtC een goed instrument is voor evaluatie en monitoring.

2.4 *Meer steden en wijken*

In deze jaren gaan meer en meer steden/wijken met de strategie werken. Op een gegeven moment werken meer dan twintig steden met CtC. Met betrekking tot de strategie staan dan twee vragen centraal. De eerste vraag die bij de ontwikkelaars en begeleiders van de strategie naar boven kwam was: hoe kan de kwaliteit van het programma worden bewaakt en in de gaten gehouden? De steden die met de strategie werkten hadden zo hun eigen problemen en een eigen aanpak van problemen. Hoe kon binnen deze landelijke verscheidenheid de programmatische eenheid overeind blijven?

Er was ook nog een andere vraag die steeds meer gesteld werd, en misschien minstens zo belangrijk is. We weten nu wel dat de interventie kader en richting geeft, dat de mensen in de praktijk en de lokale politiek hier tevreden over zijn en dat het aan de proceskant positieve resultaten laat zien. Maar levert CtC ook werkelijk de effecten op die we ervan mogen verwachten? Is het ook werkelijk zo dat het probleemgedrag afneemt van jongeren die in de wijk wonen waar met de strategie wordt gewerkt?

Om op beide vragen een antwoord te kunnen geven was eerst een heldere definitie van de strategie nodig.

2.5 *Wat is Communities that Care?*

Omdat Communities that Care een complexe strategie is met verschillende elementen en uitgezet wordt in hele verschillende contexten (waar op zich al van alles door elkaar gebeurt) was het belangrijk om de kern van de

strategie allereerst goed te definiëren. Dit was nodig om de kwaliteit goed te kunnen definiëren en om het effectonderzoek goed te kunnen opzetten.

Figuur 1 Matrix

PROBLEEM GEDRAG						
WISFO FACTOREN	Geslacht	Deelname aan	Probleematisch alcohol en drugsgebruik	Betrokken	Gezondheidsproblemen	Degressie
FAMILIE						
Geschiedenis van probleemgedrag in het gezin	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Problemen met geschamenagement	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Oorlogen in het gezin	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ouders die pg bevorderen door houding tav alcohol en drugs	✓	✓	✓			
Ouders die pg bevorderen door houding tav antisociaal gedrag	✓	✓				
SCHOOL						
Leerachterstanden beginnend op basisechod	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gebrek aan binding	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vroeg begin van antisociaal gedrag	✓	✓	✓	✓	✓	✓
KINDEREN EN JONGEREN						
Versuanding en opstndigheid	✓	✓	✓	✓		
Vroeg begin van alcohol- en drugsgebruik	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vroeg begin van antisociaal gedrag	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Positieve houding tav alcohol- en drugsgebruik	✓	✓	✓	✓	✓	
Positieve houding tav antisociaal gedrag	✓	✓	✓	✓	✓	
Omging met vrienden die alcohol en drugs gebruiken	✓	✓	✓	✓	✓	
Omging met vrienden die antisociaal gedrag vertonen	✓	✓	✓	✓	✓	
Betrokkenheid bij jeugdbende	✓	✓	✓	✓	✓	
Conditionele factoren	✓	✓	✓			
BUURT/WIJK/EILAND						
Gebrek aan binding	✓	✓	✓			
Gebrek aan organisatie	✓	✓	✓			
Hoge mate van doorkroning	✓	✓	✓	✓		
Verrijgbaarheid van drugs en wapens	✓	✓	✓			
Milieuwettelijke normen die probleemgedrag bevorderen	✓	✓	✓			
BECHERMENDE FACTOREN						
FAMILIE						
Hechtgeesterde familie	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mogeligheden voor positieve betrokkenheid	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Beloningen voor positieve betrokkenheid	✓	✓	✓	✓	✓	✓
SCHOOL						
Mogeligheden voor positieve betrokkenheid	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Beloningen voor positieve betrokkenheid	✓	✓	✓	✓	✓	✓
KINDEREN EN JONGEREN						
Gezonde opvoeding en duidelijke normen	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Religieus/ethiek	✓	✓	✓	✓	✓	✓
BUURT/WIJK/EILAND						
Mogeligheden voor positieve betrokkenheid	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Beloningen voor positieve betrokkenheid	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Communities that Care is, zo bleek, een preventiestrategie die in steden en wijken wordt uitgezet om probleemgedrag onder jongeren te voorkomen en/of te verminderen. Over een langere periode en op een consistente wijze werken lokale organisaties en instellingen samen om het doel (reductie van probleemgedragingen onder jongeren) te bereiken. De interventie kent vier duidelijke uitgangspunten (Jonkman et al., 2008):

1. Gebruik van **hetzelfde implementatieproces**. Implementatie van CtC is een proces dat onder begeleiding over drie jaar wordt uitgezet waarna steden en wijken zelf verder kunnen werken. De te bereiken doelen en de stappen die nodig zijn om deze op bepaalde momenten te behalen moeten duidelijk zijn. Deze mijlpalen en stappen, die helder zijn omschreven, moeten bij het uitzetten van de strategie op lokaal niveau ook steeds worden gezet. Dit lokale invoeringsproces wordt ondersteund met inzet van vijf speciale trainingen: 1) introductie, 2) risicoanalyse, 3) sterkteanalyse, 4) opstellen wijkprofiel en 5) invoering van het plan. Dit hele gefaseerde invoeringsproces (inclusief vijf trainingen) vindt plaats onder leiding van speciaal opgeleide (gelicenseerde) trainers.
2. Gebruikmaken van **epidemiologische data**. Onderzoek naar probleemgedrag en determinanten (risicofactoren en beschermende factoren) vormt de basis van deze preventiestrategie. Dit is sociaal-epidemiologisch onderzoek naar prevalentie van probleemgedrag (waaronder geweld, delinquentie, problematisch alcohol- en drugsgebruik, aan seksualiteit gerelateerd probleemgedrag, depressie/angsten) en determinanten (risicofactoren en beschermende factoren in gezin, op school, in vriendengroep, in de buurt) dat helpt te bepalen wat nodig is om in de toekomst successen te behalen. Dit sociaal-diagnostische onderzoeksinstrumentarium geeft wijken en steden samenhangende inzichten in probleemgedrag, risicofactoren en beschermende factoren binnen de opvoedingsdomeinen gezin, school, individu/jongeren en wijk en het biedt handvatten voor beleid.
3. Het gebruik van **effectieve programma's**. Als duidelijk is wat er in een gebied aan de hand is (qua probleemgedrag, risicofactoren en beschermende factoren), is het belangrijk vervolgens hierop in te zetten met programma's die resultaten hebben laten zien (effectieve programma's). Juist deze preventieve programma's moeten het werk versterken van ouders, onderwijzers en andere professionals en vrijwilligers die voor kinderen en jongeren werken. Communities that Care in Nederland heeft niet alleen bijgedragen aan de landelijke ontwikkeling van veelbelovende

en effectieve interventies. Met de inzet van de strategie in diverse steden en wijken draagt ze ook bij aan het stimuleren van het gericht en lokaal inzetten van effectieve programma's.

4. Het gebruik van **evaluaties**: CtC bevordert niet alleen de interventies op problemen en achtergronden die er binnen een bepaalde context bestaan. CtC bevordert ook dat steden en wijken meer gebruikmaken van evaluaties. Zij stellen niet alleen doelen, maar kijken ook of deze worden behaald. Niveaus van probleemgedrag, risicofactoren en beschermende factoren en het gebruik van effectieve programma's worden met regelmaat zichtbaar gemaakt.

2.6 Naar een effectonderzoek

De vraag naar de effecten van dit 'community-based' programma werd in Amerika al langer gesteld (Hawkins et al., 2008), maar een antwoord hierop was pas veel later mogelijk. CtC is een gebiedsgerichte strategie waarbij zowel individuele als contextuele effecten (vanuit community) een rol spelen. Verschillende onderliggende factoren spelen een rol en er zijn diverse organisaties bij de strategie betrokken. Dat alles maakt de opbouw van een design om de effecten te meten ingewikkeld. De ervaringen op het gebied van evaluatie van community-interventies zijn om die redenen (in tegenstelling tot individueel gerandomiseerd onderzoek) duidelijk geringer.

Toch is in de VS in 2004 het eerste gerandomiseerde effectonderzoek gestart naar de opbrengst van CtC. In dit grootschalig onderzoek zijn 24 communities gekozen verdeeld over zeven staten. Deze communities zijn verdeeld in twaalf experimentele en twaalf controlegebieden. In de experimentele gebieden werd de preventiestrategie in volle breedte uitgezet, in de controlegebieden mocht in de onderzoeksperiode niet gewerkt worden (NIH, 2009).

Door jarenlange samenwerking met ontwikkelaars en onderzoekers in Amerika konden wij aansluiten bij deze opzet voor ons effectonderzoek. Het budget waarover wij beschikten was een stuk lager en daar moesten we in de opzet van het Nederlandse onderzoek rekening mee houden. Wij hebben besloten om in onze onderzoeksopzet te kiezen voor vijf experimentele en vijf controlesteden. Dat leek in de Nederlandse context haalbaar en moge-

lijk. Het onderzoeksvoorstel voor de effectstudie is in 2007 ingediend bij ZonMw (Steketee & Jonkman, 2008). We moesten het een aantal keren herschrijven, maar uiteindelijk kwam het geld hiervoor toch binnen.

Op dit moment voert het Verwey-Jonker Instituut een experimentele studie uit naar de effecten van Communities that Care. ZonMw financiert deze vierjarige studie. In deze studie werkt het Verwey-Jonker Instituut samen met de Vrije Universiteit en het Nederlands Jeugdinstituut. Deze studie zal de resultaten en opbrengsten van de preventiestrategie CtC in vijf steden/wijken in kaart brengen. Deze zullen worden vergeleken met vijf steden/wijken die niet met deze strategie werken ('care as usual'). In de studie vindt onderzoek plaats naar:

1. De effecten op trends in alcohol- en drugsgebruik en ander probleemgedrag. De resultaten en effecten op het probleemgedrag van jongeren in bepaalde gebieden worden onderzocht evenals de ontwikkeling van risicofactoren en beschermende factoren die aan probleemgedrag ten grondslag liggen.
2. De effecten van CtC op het niveau van samenwerking tussen instellingen, groepen en organisaties in de stad/wijk. Het wordt duidelijk wat er in de periode van de uitvoering van CtC gebeurd in steden en wijken die training en begeleiding krijgen en wat in steden en wijken die er niet mee werken.
3. De effecten in het gebruik van onderzoeksdata en het gebruik van effectieve programma's. Ook is er onderzoek of de manier van werken in steden/wijken met de inzet van de strategie verandert.

2.7 Het zoeken van steden

Toen het Verwey-Jonker Instituut de brief had ontvangen met de toestemming voor het onderzoek, moesten we op zoek gaan naar wijken die aan het gerandomiseerde onderzoek wilden deelnemen. Experimentele wijken zouden er nog wel te vinden zijn, zo was de verwachting, maar het vinden van controlesteden zou nog wel eens ingewikkelder kunnen worden. Omdat het aantal steden dat in Nederland jaarlijks met CtC begint niet heel groot is, hebben we besloten steden te zoeken die zowel de experimentele als de controlewijk leveren. Op deze manier verwachtten wij eerder toestemming

te krijgen van B en W van de stad. De toestemming van het bestuur van de stad is voor de uitvoering van dit soort onderzoek nodig.

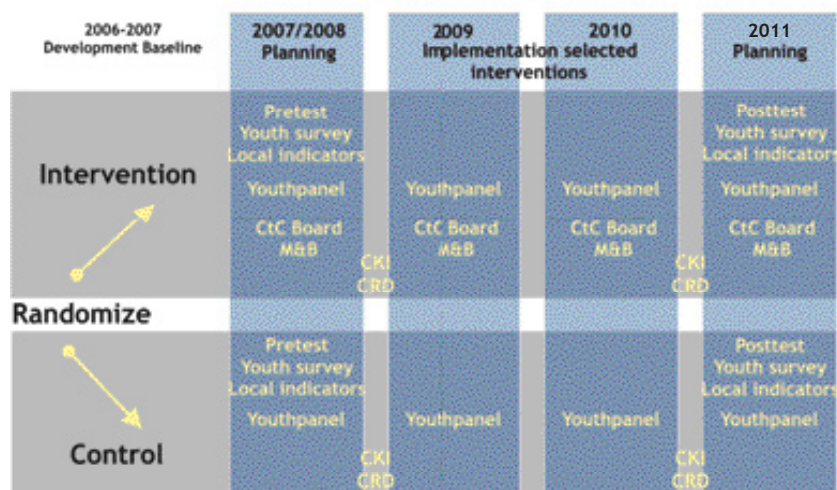
In 2008 heeft het Verwey-Jonker Instituut vijf steden bereid gevonden om elk twee wijken te leveren die beide aan het vergelijkend onderzoek meedoen. Van deze paren van wijken mag er steeds één met CtC werken en één niet. Deze paren van wijken zijn onder andere gekozen op basis van grootte van de stad of wijk, het karakter (stad - platteland), het inwoneraantal, enkele demografische criteria (waaronder etniciteit), de sociaal-economische situatie en de mate van het probleemgedrag.

Vijf vergelijkbare middelgrote steden in het zuidwesten van het land doen aan het onderzoek mee. We hebben met elke stad afspraken vastgelegd. Deze afspraken houden in dat de gemeente ermee instemt dat er in een van de wijken met CtC wordt gewerkt en dat er in de controlewijk met van alles gewerkt mag worden, behalve met CtC.

In 2008 waren er in Nederland totaal vijf steden die met CtC gingen werken. Het bestuur van elk van de vijf steden (B en W) heeft steeds ingestemd met deelname aan dit experimentele onderzoek. Voor de onderzoekers was het niet altijd even makkelijk om de besturen van deze steden te overtuigen van het belang van het onderzoek. Ook al ondersteunen zij het streven naar effectieve interventies in de sociale sector, toch zien zij niet altijd direct in dat zij zelf daarin een rol kunnen spelen (en eigenlijk zouden moeten, willen we in Nederland op dit terrein inzichten opbouwen). Uiteindelijk hebben de besturen van deze vijf steden toestemming gegeven om aan de gerandomiseerde studie mee te doen.

2.8 Hoe worden effecten vastgesteld?

Figuur 2 Study design, randomized controlled trial 2007-2010

Om de effecten van deze strategie vast te stellen hebben wij er in deze studie voor gekozen gebruik te maken van enkele instrumenten tegelijkertijd. De instrumenten worden uitgezet onder jongeren van 12 tot 18 jaar (de doelgroep van de strategie) en onder vertegenwoordigers van instituten en organisaties die met en voor de jeugd werken.

2.9 Onderzoeken onder jongeren zelf

CtC-scholierenonderzoek: Het CtC-scholierenonderzoek levert de epidemiologische data, is onderdeel van de strategie en wordt daarom sowieso in het experimentele gebied uitgezet. Voor betrokkenen bepaalt het CtC-scholierenonderzoek waar de problemen liggen en waar de aanpak kan beginnen. De onderzoekers zetten dit scholierenonderzoek nu in beide gebieden uit (experimentele en controlegebieden), zowel aan het begin als aan het einde van de onderzoeksperiode. De pretest vond in 2008 plaats en de posttest zal in 2011 plaatsvinden. We onderzoeken twee keer een representatieve groep van jongeren (in de leeftijd van 12 tot 18 jaar) uit beide soorten wijken. Dit

gebeurt dus voor en na de inzet van de interventie in de experimentele wijk. In overleg met organisaties in steden en wijken zetten we deze onderzoeken uit. Voor de kwaliteit van het onderzoek zijn betrouwbaarheid en validiteit van de vragenlijst van groot belang.

Jeugdpanel: Om de effecten op de ontwikkeling van jongeren beter te kunnen vaststellen hebben we ervoor gekozen om naast het cross-sectionele deel de ontwikkeling van jongeren over enkele jaren te volgen. Er is een panel gevormd van meer dan 750 jongeren, verdeeld over tien wijken. We zullen de ontwikkeling van de jongeren vier keer meten. De jongeren zijn bij de eerste meting 12 tot en met 14 jaar oud en bij de vierde meting 15 tot en met 17 jaar oud. Ook deze groep jongeren vult vier keer het CtC-scholierenonderzoek in. We onderzoeken deze groep jongeren ieder jaar met hetzelfde onderzoeksinstrumentarium.

Voor de uitvoering van dit deel van het effectonderzoek hebben we alle jongeren in de tien wijken op huisadres aangeschreven. Vanwege de leeftijd van deze jongeren hadden we ook toestemming van de ouders nodig. Ontwikkelingen van jongeren over de jaren, patronen in de ontwikkelingen en effecten van de interventie kunnen we met dit aanvullend panelonderzoek in kaart brengen.

Locale indicatoren: Van iedere wijk verzamelen wij een groot aantal objectieve data die mogelijk samenhangen met de ontwikkeling van probleemgedrag, risicofactoren en beschermende factoren. Het gaat hier onder andere om:

- Sociaal-economische status
- Werkloosheidscijfers
- Criminaliteitscijfers
- Onderwijsachterstand percentages
- Cijfers op gebied van kindermishandeling

2.10 *Onderzoek onder professionals*

Daarnaast volgen we de lokale professionals die met kinderen en jongeren werken. Het gaat om leerkrachten, jeugdwerkers, mensen van voor- en naschoolse opvanginstellingen, de Raad voor de Kinderbescherming, Maatschappelijk Werk, sport- en vrijetijdsinstellingen, buurtcomités, gemeenten, GGD, GGZ et cetera. De preventiestrategie CtC wil de samenwerking tussen deze instellingen verbeteren en de inzet van veelbelovende interventies versterken. Dit deel van het onderzoek heeft ten doel juist deze ‘blackbox’ van lokale activiteiten open te breken. Ook voor dit deel hebben we de data met behulp van specifiek ontwikkelde instrumenten verzameld.

Twee van deze instrumenten worden zowel in de experimentele als in de controlewijken uitgezet: het Sleutel Informanten Interview en Preventie en Programmakeuze.

Sleutel Informanten Interview: Twaalf sleutelfiguren uit elk van de tien wijken worden op twee momenten (2008 en 2011) geïnterviewd. Deze interviews gaan over de manier van werken, waarom ze op een bepaalde manier werken, over samenwerking en dergelijke. Het onderzoek wil laten zien op welke manier de inzet van de strategie deze inzet beïnvloedt. Sleutelfiguren zijn bijvoorbeeld burgemeester, wethouder, commissaris van politie, schooldirecteuren, directeuren van gezondheids-, jeugdzorg- en welzijnsorganisaties.

De vragen die bij dit instrument centraal staan zijn:

- Welke problemen spelen er in de wijk (waaronder armoede, jongerenoverlast, criminaliteit, alcohol- en drugsgebruik, werkloosheid, huiselijk geweld)?
- Hoe kijken ze tegen een preventieve aanpak aan (wat weten ze ervan en wat vinden ze ervan)?
- Hoe worden resultaten geëvalueerd (welke resultaten heeft het opgeleverd en welke resultaten zijn vastgesteld)?

Preventie en programmakeuze: Met de inzet van dit instrument brengen we in kaart met welke programma's een stad/wijk werkt en welke worden ingezet om de ontwikkeling en opvoeding van jeugd te ondersteunen (2008

en 2011). Hiermee brengen we in kaart welke preventieve programma's op dit moment worden uitgevoerd en welke programma's gepland zijn.

Ieder project/programma wordt kort beschreven. De aandacht gaat daarbij onder andere uit naar de volgende vragen:

- Op welke domein (gezin, school, jongeren of wijk) heeft de interventie (programma/project) vooral betrekking?
- Welke organisatie is verantwoordelijk voor de uitvoering van dit programma / project?
- Is het programma / project in uitvoering?
- Is het programma / project gepland voor de nabije toekomst?
- Wat is het bereik van het programma / project? (Het gaat om het geschatte aantal jongeren of ouders dat met het programma / project bereikt wordt).

Daarnaast worden in de vijf experimentele wijken (dus alleen in de wijken die mét CtC werken) nog twee aanvullende instrumenten ingezet: het Doelen- en Stappenonderzoek en het Preventie- en Organisatie-interview.

Het Doelen- en Stappenonderzoek: Met de inzet van een speciaal ontwikkeld instrument onderzoeken we of en in hoeverre de belangrijke Doelen en Stappen zijn gezet in het implementatieproces van CtC op lokaal niveau. Hiermee is de mate van succes van implementatie te bepalen (2008 en 2010).

Per fase worden de stappen geëxpliciteerd. Er zijn vragen over:

- de organisatiestructuur van Communities that Care;
- de plannen die er in de wijk gemaakt zijn;
- betrokkenheid van diverse partijen (wijkbewoners, werkers, politie, gemeente);
- de planning van activiteiten.

Steeds is de vraag aan leden van het preventieteam CtC of de doelen zijn bereikt en of het veel moeite heeft gekost.

Figuur 3 Deel 1 uit doelen- en stappenonderzoek

Deel 1 van Fase 1 M&B

Gouda					
Subdoelen	Eventuele opmerkingen	Score Subdoel	Score Inspanning	Definitie Subdoel	
FASE 1: CtC VOORBEREIDEN					
Doel 1: Het betrekken van een (beperkt) aantal mensen/organisaties bij CtC					
• Een kerngroep van sleutelfiguren (beperkt in aantal, bijvoorbeeld vier) is samengesteld.		4	4	Deze sleutelfiguren hebben een voortrekkersrol, zij creëren draagvlak en introduceren CtC op locatie.	
• Een invloedrijke sleutelfiguur is betrokken bij het CtC-proces.		4	1	Deze persoon is bij machte sturing te geven aan het CtC-proces (bijvoorbeeld een wethouder/influente ambtenaar).	
• Een projectleider CtC is aangesteld.		4	2	Deze projectleider ondersteunt en geeft leiding aan het CtC-proces.	
• De CtC-projectleider is ondergebracht bij een bestaande organisatie die het CtC-proces kan faciliteren.		4	2	Dit kan een idealisme zijn maar ook een werklingsorganisatie zijn.	
• Er zijn informatiebronnen georganiseerd		4	2	Deze bronnen zijn gericht op het vertrouwd raken met CtC	
• Een CtC coach is aangesteld		4	1	Dit is iemand die de lokale projectleider ondersteunt en begeleidt	
Ideale Benchmark Score: 24.00		Som van Bemk:	Gem. Insp.:		
		24	2.1666666666666666		

Preventie- en Organisatie-interview: Ook dit instrument meet de implementatie op lokaal niveau. Het meet verschillende zaken die van belang zijn voor samenwerking, zoals kennis over preventie, intern functioneren van het preventieteam, betrokkenheid van organisaties bij de uitvoering en efficiency en ondersteuning. Ook de obstakels die organisaties ondervinden betreffen we hierbij. We zetten dit onderzoek ook aan het begin en einde uit.

We hebben de leden van de preventieteams (betrokkenen die met CtC werken) hiervoor ondervraagd. Het doel is om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de stand van zaken en de ervaringen tot nu toe in de betreffende CtC-locatie. De vragen gaan over allerlei aspecten van de strategie zoals:

- de duidelijkheid van de CtC-aanpak;
- de tijdsinvestering die de aanpak kost;

- het functioneren van het preventieteam;
- de betrokkenheid van verschillende partijen bij CtC;
- de communicatie;
- het draagvlak voor CtC;
- de toekomst van CtC;
- de obstakels;
- de doelen;
- de externe ondersteuning.

Het zijn vragen waarvan we uit wetenschappelijk onderzoek weten dat ze belangrijk zijn bij de samenwerking van verschillende partijen. Met goede schalen brengen we de resultaten hiervan in kaart.

Figuur 4 Deel van het boardinterview

	Ze er mee oneens	En igszins mee oneens	En igszins mee eens	Ze er mee eens
De CtC-aanpak is moeilijk te gebruiken	☐	☐	☐	☐
De aanpak sluit aan bij de geldende normen en waarden in het CtC-gebied	☐	☐	☐	☐
De aanpak zal meer preventievoorzieningen in het CtC-gebied genereren	☐	☐	☐	☐
De aanpak verbetert de communicatie en samenwerking in het CtC-gebied	☐	☐	☐	☐
Het preventieteam helpt mensen in het CtC-gebied om beter samen te werken	☐	☐	☐	☐
Het preventieteam pakt belangrijke problemen in het CtC-gebied aan	☐	☐	☐	☐

Wat levert uw betrokkenheid bij CtC u op?

	Heel veel	Een beetje	Weinig	Helemaal niets
Het leren van nieuwe vaardigheden, zoals organisatorische- of communicatievaardigheden	☐	☐	☐	☐
Het leren van nieuwe vaardigheden in het ontwerpen en uitvoeren van preventieprogramma's	☐	☐	☐	☐
Het leren van nieuwe vaardigheden om lokaal beleid te veranderen	☐	☐	☐	☐
Het verkrijgen van steun van anderen in het CtC-gebied om doelen en activiteiten te realiseren	☐	☐	☐	☐
Een gevoel van voldoening door samen met het preventieteam het CtC-gebied te verbeteren	☐	☐	☐	☐
Netwerken met anderen in het CtC-gebied	☐	☐	☐	☐

Levert uw betrokkenheid bij CtC u nog iets anders op?

Nee

Ja, namelijk:

Is CtC inpasbaar in uw reguliere werk?

Ja, het is makkelijk inpasbaar

Nee, het kost veel extra tijd

Nee, want:

2.11 Internationaal onderzoek

Onderzoek van interventies op het niveau van steden en wijken is zeer tijdrovend en zeer gecompliceerd. Eigenlijk moet je hiervoor de resultaten van meer dan tien wijken vergelijken met de resultaten van meer dan tien controlewijken. Omdat hiervoor de middelen niet toereikend waren hebben we gekozen voor een beperktere opzet.

Om de resultaten van dit experimenteel onderzoek met beperkte opzet meer kracht te geven zullen we de Nederlandse resultaten in een later stadium combineren met resultaten van Amerikaans en Canadees onderzoek. Ook in deze landen wordt in deze jaren op vergelijkbare wijze en met inzet van dezelfde instrumenten onderzoek gedaan naar de effecten van deze gebiedsgerichte strategie. Juist door deze resultaten samen te brengen ('poolen') krijgen de inzichten meer kracht.

2.12 Wat levert het op?

ZonMw zal het onderzoek naar de effecten van CtC de komende jaren financieren. Dit fonds bekostigt alle onderzoeksactiviteiten in de experimentele en controlesteden. Deze bestaan uit het meten van de ontwikkelingen van jongeren met behulp van bepaalde instrumenten en het meten van de ontwikkelingen binnen organisaties en instituten. Met de wijken zijn afspraken gemaakt over de afname van de verschillende instrumenten. Inspanningen die betrokkenen in deze wijken moeten verrichten worden tot een minimum beperkt. De onderzoeksgroep van het Verwey-Jonker Instituut stelt zich hierin zoveel mogelijk 'klantvriendelijk' op. De experimentele wijken werken uiteraard met de specifieke kernelementen van CtC (scholierenonderzoek, begeleiding en lokale projectleider). De implementatiekosten worden niet gedragen door ZonMw maar derden, zoals provincies en steden, stellen de middelen hiervoor ter beschikking. De moeite die betrokkenen van controle- én experimentele steden moeten doen zullen gedurende de onderzoeksperiode tot een minimum worden beperkt.

Voor deze studie is eerste instantie samenwerking gezocht met provincies en steden die al eerder belangstelling hadden getoond voor verdere implementatie van CtC in hun gebied of daar al mee bezig zijn. Als steden en provin-

cies mee willen doen zijn er aan de uitvoering van CtC wel strikte voorwaarden gesteld, onder andere met betrekking tot kwaliteit. Ook ten aanzien van controlegebieden zijn heldere afspraken gemaakt over de afname van onderzoeksinstrumenten. Tijdens de experimentele onderzoeksfase mogen controlesteden in ieder geval niet met de CtC-strategie starten.

Voor medewerking aan de onderzoeken ontvangen provincies en steden na afloop de onderzoeksresultaten over effectieve werkwijzen en inzichten van grote groepen jongeren in hun eigen gebied. Daarnaast ontvangen de samenwerkende provincies en steden eventueel met betrekking tot de experimentele steden:

- Technische ondersteuning van een ervaren onderzoeksgroep.
- Inzicht in de opbrengsten van de activiteiten in het eigen gebied.
- De mogelijkheid van uitwisseling van ervaringen met andere gebieden.
- Evaluatieve feedback voordat eventueel de activiteiten in meer gebieden worden ingevoerd.
- Een onafhankelijk onderzoek naar baten en kosten van de investering.
- Nationale zichtbaarheid van gegevens.

Communities that Care is een in het buitenland bewezen effectief programma. Met bovenstaand onderzoek bestuderen we de resultaten van het programma in de Nederlandse situatie. Het programma biedt een gerichte aanpak van jeugdproblemen binnen het complexe beleidsterrein van stedelijke ontwikkeling en jeugdbeleid. Het wil steden en wijken ondersteunen bij het vaststellen van sociale problemen en onderliggende factoren en het vervolgens gericht interveniëren met effectieve programma's. Het experimenteel onderzoek dient niet alleen een wetenschappelijk, maar ook een praktisch doel.

3 *Thuis op Straat: een effectonderzoek*

‘Thuis op Straat’ is heel simpel, dat we activiteiten voor kinderen buiten organiseren met de bedoeling dat ze uiteindelijk weer gewoon met elkaar samen buiten kunnen spelen. Dat ze niet bang zijn als ze op een plein willen gaan spelen dat er grote jongens staan die zeggen ‘jij komt er niet op’. Dat ze zich welkom voelen op elk plein. (Engbersen & Voogd, 2005).

3.1 *Over het begin*

Initiatiefnemer Ton Huiskens werd in de negentiger jaren geconfronteerd met de beperkingen van het buurthuiswerk in Rotterdam. Hij zag pleinen en wijken van Rotterdam verloederen en zag dat de leefbaarheid op straat er voor kinderen en jongeren op achteruit was gegaan. Dit kwam vooral voor in wijken met hoge werkloosheid, waar mensen wonen met een lage opleiding en waar groepen met verschillende achtergronden wonen.

Het initiatief van Thuis op Straat ontstond in de negentiger jaren met de opzet van Duimdrop. Met Duimdrop werden kinderen in achterstandswijken in staat gesteld speelgoed te lenen. Een zeecontainer werd op het plein geplaatst en het speelgoed werd onder begeleiding uitgeleend. Kinderen konden speelgoed ‘verdienen’ door het sparen van ‘duimen’, die onder meer door wijkagenten werden uitgedeeld. Het project is in vele steden toegepast en is bekroond met de Jantje Betonprijs. Uit Duimdrop is in 1999 het project ‘Thuis op Straat’ (TOS) voortgekomen. TOS gaat een stap verder dan Duimdrop door van het openbaar gebied weer het plezierige en ontspannen domein van kinderen te maken. Het voegde daarvoor aan de speelgoeduitleen een breder pakket aan activiteiten toe, zoals sport, spel en culturele activiteiten.

We kunnen stellen dat TOS is ontstaan vanuit jarenlange praktijkervaring met buurt- en opbouwwerk (Engbersen & Voogd, 2005) en inmiddels is uitgegroeid tot een omvangrijk programma dat al jaren loopt. TOS is omvangrijk wat betreft het aantal wijken, het aantal medewerkers (ruim

vijftig betaalde medewerkers en meer dan honderd stagiaires, waaronder vaak jongeren uit de eigen buurt), het aantal jeugdigen dat deelneemt en het aantal aangeboden activiteiten. Gemiddeld worden jaarlijks enkele honderdduizenden 'kindcontacten' gerealiseerd in de leeftijdsgroep 6-14 jaar door middel van meer dan twaalfduizend activiteiten (Jaarverslag TOS Centraal, 2009).

Met TOS wordt inmiddels in tientallen wijken (verdeeld over zes steden) gewerkt:

- Rotterdam Afrikaanderwijk, Pendrecht, Zuidwijk, Hillesluis, Katendrecht, Bloemhof, Carnisse, Tarwewijk, Crooswijk, Delfshaven, Feijenoord, Kralingen, IJsselmonde, Oud Charlois, Vreewijk
- Amsterdam-Noord
- Schiedam (Groenord, Oost, Zuid, West, Nieuwland)
- Bergen op Zoom (Borgvliet/Langeweg, Fort Zeekant, Gageldonk-Oost en -West, Waranda-Oost)
- Breda (Geeren-Noord en -Zuid en -Biesdonk)
- Leiden (Zuidwest en Stevenshof)

3.2 *Wat is TOS?*

TOS is een buurtgerichte interventie met een groot bereik onder jongens en meisjes tussen 6 en 14 jaar, veelal van allochtone herkomst. TOS wil negatieve gevolgen van de leefomstandigheden voor de ontwikkeling van kinderen ombuigen door zeven dagen per week aanwezig te zijn, elke dag opnieuw te proberen contacten te leggen met kinderen (en ouders) en ze te betrekken bij de activiteiten. TOS richt zich op het scheppen van een duidelijk (gedragsregels, normen), gemoedelijk, fatsoenlijk en sociaal-emotioneel veilig klimaat op pleinen en in straten (Masson, Karyotis, & Jong, 2002). Uitgangspunt is om kinderen veiligheid, persoonlijke aandacht en plezier te bieden, prosociaal gedrag te belonen en in te grijpen bij gedragsproblemen. Onder leiding van professionele TOS-werkers wordt een gericht aanbod van sport- en spelactiviteiten georganiseerd op pleinen en straten, op vaste tijden, het hele jaar door. TOS werkt vraaggericht. De werkwijzen en methodieken van TOS zijn als volgt samen te vatten:

- TOS werkt met getrainde en gecoachte professionals (ondersteund door jongeren uit de betreffende woonbuurten) met een heldere taakomschrijving (waaronder persoonlijke aandacht geven, problemen signaleren en als nodig doorverwijzen).

- TOS-activiteiten, veelal in de vorm van sport, spel en culturele activiteiten, zijn herhaalbaar en overdraagbaar.
- TOS-werkers realiseren gedragsverandering bij kinderen op verschillende manieren. TOS benadrukt veiligheid, plezier en het belonen van positief gedrag. Maar TOS vraagt ook fatsoen, respect en het houden aan gedragsregels. In feite draagt TOS bij aan de individuele opvoeding van kinderen. De lijfspreuk van TOS is 'liefde en aandacht is toch voordeliger'. Deze houding zien we terug in het professionele handelen van de werkers. Hun handelingsrepertoire bestaat namelijk uit het geven van aandacht en positieve feedback aan de kinderen en jongeren die ze door middel van een breed palet aan activiteiten weten te bereiken. Ook de meest lastige en overlastgevende kinderen moeten positief worden benaderd, is het credo.
- TOS-professionals zien zichzelf als mede-opvoeder. De activiteiten van TOS dragen bij aan de opvoeding van kinderen in de wijk. Het gaat om het bereiken en ondersteunen van kinderen en om het realiseren van gedragsverandering bij kinderen. Voor kinderen die dreigen te ontsporen heeft TOS een belangrijke signaalfunctie.
- Bij TOS gaat het om een investering van meerdere jaren achtereenvolgend op een straat of plein, met een hoog aanwezigheidsgehalte. Het ziet een aanwezigheid van minimaal drie keer in de week op het plein als noodzakelijk om invloed te hebben op het gedrag.
- Een belangrijke voorwaarde om gedragsverandering te bewerkstelligen door de aanpak van TOS is dat er een vertrouwensrelatie is tussen de kinderen, jongeren en de werkers. Het werken aan vertrouwen kost tijd. TOS blijft voor langere tijd (meerdere jaren) op een plein aanwezig om positieve veranderingen bij kinderen en in de buurt te bestendigen. De werkers kennen de kinderen bij naam, kennen veel van hun ouders en het sociale netwerk in de buurt.
- TOS zoekt contact met ouders en buurtbewoners en betreft hen bij activiteiten. Voor TOS is het betrekken van ouders een belangrijk doel. Ouderbetrokkenheid organiseren maakt onderdeel uit van een bewustwordingsproces dat de opvoeding niet ophoudt bij de voordeur. Het gaat er volgens TOS om dat ouders begrijpen dat ze ook verantwoordelijk zijn voor het gedrag van hun kinderen op straat. Veel ouders zien dat immers niet zo; volgens deze ouders is het gedrag van hun kinderen op straat de verantwoordelijkheid van professionals als pleinwerkers van TOS, de wijkagent of de docent van de basisschool.

- TOS werkt programmatisch op de straten en pleinen. Een belangrijk monitorings- en sturingsinstrument is het door TOS ontwikkelde digitale logboek. Dit is een 'internet-based' logboek waarin de werkers na iedere activiteit aangeven wie er aanwezig waren en hoe de activiteit verlopen is. Het gezamenlijk invullen van het logboek is tevens een evaluatiemoment: de werkers bediscussiëren het verloop van de activiteit. Mede op basis van logboekanalyses kunnen zij doelstellingen aanpassen of nieuwe doelstellingen formuleren. Het logboek speelt ook een rol bij de signaleringsfunctie van TOS. TOS-werkers rapporteren misstanden in de buurt (op persoonlijk of fysiek vlak) in het logboek, waarna zij, als het nodig is, een samenwerkingspartner inschakelen (basisschool, wijkagent, jeugdzorg, gemeente). Bijzondere aandacht is er voor zogeheten 'speciaaltjes', kinderen in de knel die de werkers tijdens een integraal buurtoverleg bespreken.
- Onderdeel van de TOS-werkwijze is een analyse van de lokale situatie in samenwerking met bewoners en instellingen. Bij de start van een TOS-project vindt een nulmeting plaats in de vorm van een enquête onder bewoners van de wijk om na te gaan wat de behoeften van kinderen, jongeren, ouders en omwonenden zijn als het gaat om het verbeteren van het leefklimaat in de wijk. Op basis van deze gegevens bepaalt TOS vervolgens de gewenste inzet. TOS formuleert het plan van aanpak voor het centrum mede op basis van de resultaten van de nulmeting.

3.3 *De eerste resultaten*

De ontwikkeling van de TOS-methodiek is tot nu toe uitgebreid onderzocht in niet-experimentele evaluaties (Engbersen & Voogd, 2005; Karyotis, 2005; Masson et al., 2002; Wonderen & Boonstra, 2006; Boonstra, Mak, & Wonderen, 2009). Uit deze evaluaties blijkt dat kinderen zich door TOS veiliger voelen, minder pesten en minder ruzie maken. Volgens kinderen én volwassenen draagt TOS bij aan een positief buitenspeelklimaat en aan saamhorigheid en veiligheid op straat. Ook gaan meer kinderen buiten spelen en bevordert TOS de binding die kinderen hebben met elkaar en met de buurt. Samengevat is uit de verschillende niet-experimentele onderzoeken af te leiden dat TOS de mogelijkheid biedt het speelklimaat, de emotionele en sociale veiligheid voor kinderen en het gedrag van kinderen te verbeteren.

De plausibiliteit voor effectiviteit van de TOS-interventie blijkt ook uit de studie van Boonstra, Mak en Van Wonderen (Boonstra et al., 2009). In dit onderzoek hebben de onderzoekers de TOS-methodieken beschreven binnen de kaders van de sociale ontwikkelingsstrategie van Communities that Care (CtC). Uit de sociale ontwikkelingsstrategie blijkt dat een sterke band tussen kinderen en voor hen positieve en belangrijke volwassenen die ze als voorbeeld zien, de meest effectieve manier is om de kansen op het ontwikkelen van probleemgedrag te verkleinen (binding). Om hun sociaal gedrag te versterken is het tevens van groot belang dat kinderen erkenning en lof krijgen voor hun bijdrage (erkenning). Uit het professioneel handelen, net zoals uit de pedagogische visie, blijkt dat TOS bijdraagt aan de beschermende factor 'erkenning': als kinderen iets positiefs doen, wordt er wat van gezegd. Positieve feedback geven is een centraal onderdeel van TOS. Uit het professioneel handelen, blijkt dat TOS ook bijdraagt aan binding. Dit blijkt vooral uit het feit dat TOS kinderen positief gedrag wil bijbrengen door het aanspreken van kinderen tijdens sport- en spelactiviteiten.

Gedragverandering vergt geduld en volharding. Om gedrag duurzaam te kunnen veranderen is het opbouwen van vertrouwensrelatie essentieel gedurende een langere periode waarin er contacten zijn met het kind. De kinderen die naar TOS komen, komen vaak gedurende een lange periode (meerdere jaren). Het opbouwen van een vertrouwensband met kinderen is uiteraard belangrijk op nieuwe pleinen. Maar ook op locaties waar TOS al langere tijd actief is, zijn het behouden van vertrouwen en het duurzaam bewerkstelligen van gedragverandering een zaak van lange adem. TOS-werkers moeten daarop scherp blijven. TOS benadrukt dat het zeer belangrijk is voor kinderen dat TOS sociaal-emotionele ondersteuning biedt. Kinderen kunnen hun verhaal kwijt aan TOS waar thuis niemand luistert. TOS-werkers benadrukken dat sommige kinderen hier veel aan hebben. Met TOS neemt ook het zelfvertrouwen van sommige kinderen toe, want TOS-werkers benadrukken wat kinderen wél kunnen en motiveren kinderen om verder te gaan dan ze in eerste instantie durfden. Hier geldt wel dat ervaring en kwaliteit van TOS-werkers een relevante factor vormen voor succes.

Een manier is kinderen met beperkingen er toch bij te betrekken en andere kinderen erop te wijzen dat iemand iets kan (of misschien zelfs beter dan zij) ondanks een handicap (of dik zijn, et cetera). Dit is des te belangrijker omdat er zoveel verschillende culturen zijn op straat. Als kinderen zich tijdens TOS-activiteiten niet goed gedragen, dan kiezen TOS-werkers voor een positieve benadering. Ze geven bewust geen straf. Uit ervaring weten ze

dat het veel beter werkt om kinderen te laten zien wat ze wél goed doen. TOS-werkers stellen bovendien dat kinderen door TOS meer ontmoetingen hebben met andere kinderen en beter leren samenspelen met andere kinderen. Aan de TOS-activiteiten nemen kinderen van verschillende etnische achtergronden deel, zowel jongens als meisjes. Zij leren door TOS beter met elkaar samenspelen en leren elkaar beter kennen. Dit levert een bijdrage aan de overbrugging van verschillen tussen culturele groepen.

Gezonde opvattingen en duidelijke normen: TOS-werkers claimen dat normen en waarden worden overgedragen. Dit draagt bij aan het bevorderen van de beschermende factor 'gezonde opvattingen en duidelijke normen'. In de sociale ontwikkelingsstrategie geldt namelijk dat als kinderen zich verbonden voelen met mensen die consistent positieve gedragnormen uitdragen, ze minder kans lopen om probleemgedrag te ontwikkelen. Volgens de TOS-werkers zit dit verweven in de pedagogische werkwijze van TOS. Belangrijk hierbij is dat veel kinderen een band met de medewerkers hebben en hen goed kennen. Dat is ook een voorwaarde om te kunnen slagen in het corrigeren van gedrag. Gedragsregels worden bijgebracht door samenspel en teamspelen, door correctie, door kinderen consequenties van gedrag te laten inzien en door kinderen zelf gedragsregels te laten maken. TOS draagt volgens werkers ook bij aan het gedrag en de ontwikkeling van kinderen op de langere termijn, zij het dat dit effect per kind verschilt. Gedragsverandering van kinderen probeert TOS ook te bewerkstelligen via de ouders. TOS streeft naar meer bewustwording onder ouders dat ze ook zelf verantwoordelijk zijn voor het gedrag van hun kinderen. Het effect van TOS op het vertrouwen en de veiligheid in de buurt is dat het aantal kinderen dat durft buiten te spelen toeneemt. Daarbij bewerkstelligt TOS het vertrouwen bij ouders dat hun kinderen veilig buiten kunnen spelen, waardoor kinderen (vooral meisjes) naar het plein komen die anders binnen zouden zitten. In termen van Blokland (Blokland-Potters, 2006) kunnen we stellen dat het TOS lukt om de 'publieke familiariteit' rondom pleinen te vergroten. Het wantrouwen van kinderen en hun ouders over het gedrag van andere buurtbewoners neemt af.

Kansen & vaardigheden: Kansen en vaardigheden zijn volgens de sociale ontwikkelingsstrategie relevant voor kinderen om zich sociaal en emotioneel te ontwikkelen. TOS levert blijkens de observaties en interviews een bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen in bredere zin: motorisch door

sport en spel maar vooral sociaal. In feite draagt TOS bij aan de individuele opvoeding van kinderen. TOS-werkers zien positieve effecten op het kunnen samenwerken van kinderen. Zij grijpen bij ruzies tussen kinderen op vergelijkbare wijze in. Steekwoorden bij ingrijpen zijn ‘apart nemen’, ‘luisteren’ en ‘niet uitsluiten’. Als er een conflict is tussen twee kinderen, dan lost TOS dat op door met de kinderen te praten. Wat betreft sociale competenties, zoals zelfvertrouwen, voor zichzelf kunnen opkomen en meer sociale vaardigheden krijgen claimen TOS-werkers dat ze duidelijk veranderingen en verbeteringen zien bij kinderen. Kinderen krijgen door TOS meer zelfvertrouwen omdat TOS veel positieve feedback geeft die kinderen van hun ouders vaak niet krijgen; bij hen missen ze vaak het vertrouwen. Een andere manier waarop TOS kinderen zelfvertrouwen bijbrengt is door ze te stimuleren verder te gaan, dingen die ze niet kunnen of durven toch te doen. Bijvoorbeeld door ze te motiveren nieuwe sporten of spellen te doen (bijvoorbeeld steltlopen).

3.4 Waarom een effectonderzoek?

Buitenspelen is een belangrijke factor voor de ontwikkeling van kinderen. Vooral kinderen uit lagere maatschappelijke klassen (vaak allochtone kinderen) zijn aangewezen op de buitenruimte omdat zij minder toegang hebben tot georganiseerde vrijetijdsbesteding. In het bijzonder voor kinderen met een niet-westerse achtergrond is de buurt een oefenplaats voor gedrag omdat voor hen de straat vaker een verlengstuk is van de huiskamer (Pels & Nijsten, 2003). Echter, steeds minder kinderen spelen in de buitenruimte. Een belangrijke oorzaak is dat veel ouders en kinderen het buitenspeelklimaat als te onveilig beschouwen. Uit verschillende onderzoeken (toegelicht in de probleemstelling) blijkt dat opgroeien in een onveilige buurt gerelateerd is aan psychosociale problemen en gedragsproblemen, die zich vooral sterk manifesteren bij de overgang naar adolescentie. TOS richt zich vooral op achterstandswijken met meervoudige risico's voor de jeugd; de kans op het ontwikkelen van sociaal-emotionele ontwikkelingsproblemen en probleemgedrag is daar groter.

Tegenwoordig wordt de buurt naast het gezin en de school steeds meer gezien als een belangrijke en betekenisvolle context voor de socialisatie en de opvoeding van kinderen. De Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) beveelt in haar advies aan de regering ‘Waarden, normen en de

last van het gedrag' (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2003) aan om de buurt als opvoedingsmilieu serieus te nemen. Het programma Communities that Care (CtC) voor de ontwikkeling van systematisch preventief jeugdbeleid gaat uit van de sociale ontwikkelingsstrategie waarin alle opvoedingsdomeinen waarin kinderen opgroeien worden bekeken, waaronder de buurt. Voor de ontwikkeling van gezond gedrag is het volgens deze strategie nodig dat kinderen opgroeien in een omgeving waarin volwassenen (ouders en buurtbewoners) consequent gezonde opvattingen en duidelijke normen voor gedrag nastreven.

In tegenstelling tot de domeinen gezin en school is er voor het domein buurt in Nederland echter nog geen bewezen effectief programma beschikbaar. TOS richt zich op dit domein. Het slaagt erin het hele jaar door een systematisch aanbod van activiteiten in een buurt te realiseren en bereikt hiermee een groot aantal kinderen met een niet-westerse achtergrond. TOS bereikt een doelgroep van meestal allochtone kinderen uit de lagere maatschappelijke klassen die sterk aangewezen zijn op de buitenruimte in hun woonomgeving. Het bereikt dus een categorie kinderen en jongeren die om verschillende redenen extra kwetsbaar zijn. Ten eerste kennen zij relatief weinig structuur in hun dagelijkse leven, bijvoorbeeld vanwege een geringer vrijetijdsaanbod binnens- en buitenshuis.

Ten tweede kunnen zij vergeleken met hun Nederlandse leeftijdgenoten minder steun ontnemen aan ouders en andere volwassenen bij het vinden van hun weg in de Nederlandse samenleving. Zij blijken zich dan ook relatief sterk te verlaten op de steun en voorbeelden van hun leeftijdgenoten. Zij zijn ook bevattelijker voor groepsdruk (Pels & Nijsten, 2003). Voor veel allochtone jongens is sprake van 'straatsocialisatie' in de groep van leeftijdgenoten. Gevoegd bij de context van grootstedelijke concentratiewijken, waar de kansarmoede en kans op contact met marginaliserende peers relatief groot is, lopen allochtone jongens extra risico's. TOS kan voor hen in de sociale ontwikkeling een belangrijke preventieve rol spelen. Speciale aandacht is er binnen TOS voor meisjes. Meisjes spelen meer binnenshuis dan jongens. Dit geldt vooral voor meisjes van Turkse en Marokkaanse afkomst, die ook relatief weinig sporten. Een en ander is niet zonder risico: de allochtone meisjes lijden meer aan verveling en overgewicht (Crok, Slot, Trip, & Klien Wolf, 2002). De laatste jaren besteedt TOS steeds meer aandacht aan het organiseren van activiteiten die meer toegankelijk zijn voor meiden. Inmiddels is 42% van de deelnemers aan TOS een (meestal allochtoon) meisje.

3.5 *Hoe ziet dit onderzoek er dan uit?*

Doel van het effectonderzoek is om de effectiviteit van TOS met een experimenteel onderzoeksdesign vast te stellen. In het experimenteel onderzoeksdesign worden tien TOS-locaties vergeleken met tien controlelocaties. Hiertoe worden de volgende hypothesen getoetst:

1. De TOS-interventie bevordert prosociaal gedrag van kinderen in de leeftijdsgroep 8-14 jaar en vermindert probleemgedrag.
2. De TOS-interventie heeft positieve effecten op de psychosociale ontwikkeling van kinderen in de leeftijdsgroep 8-14 jaar en vermindert psychosociale problemen.
3. De TOS-interventie verbetert het klimaat in de buurt.

Om de eerste twee hypothesen te toetsen vergelijken wij in een longitudinale studie (drie metingen) kinderen die wonen in de directe omgeving van pleinen en straten waar een nieuwe TOS-interventie wordt opgestart (experimentele conditie) met kinderen die wonen aan pleinen en in straten waar niet met TOS wordt gewerkt (controleconditie).

Wij onderzoeken wat de effecten zijn van TOS op het buitenspeelklimaat, de veiligheid en het sociaal vertrouwen in de buurt door buurtbewoners te bevragen. Het onderzoek naar de effecten van TOS op de buurt kent een cross-sectioneel design en bestaat uit twee meetmomenten: de nulmeting bij de start van de studie en de effectmeting na twee jaar.

3.6 *Matchen in plaats van randomiseren*

Randomized Controlled Trial (RCT) is de gouden standaard in effectonderzoek en kan klinisch (met nadruk op individuele effecten) of groepsgerandomiseerd (met nadruk op groeps effecten) worden uitgevoerd. TOS is een buurtgerichte interventie die groepsgerandomiseerd zal moeten worden onderzocht. De uitvoering van groepsgerandomiseerd onderzoek in de sociale werkelijkheid kent echter bezwaren van praktische, financiële en theoretische aard, zoals beschikbaarheid van (en medewerking in) locaties en hoge kosten. Om deze bezwaren te ondervangen zullen we in dit onderzoek gebruikmaken van propensity score matching. Deze methode van matching geschiedt op basis van een groot aantal achtergrondvariabelen. Deze betrekkelijk nieuwe matchingstechniek kan uit een groter geheel

controle-eenheden selecteren waarmee het TOS-gebied op een groot aantal geobserveerde covariaten wordt gecorrigeerd (D'Agostino, 1998; Oakes & Johnson, 2007). Voor dit onderzoek van TOS, waarbij we een groot aantal buurtgebonden factoren verzamelen, kan met deze matchingsmethode qua kwaliteit het niveau van gerandomiseerde studie worden geëvenaard. De experimentele wijken worden gematched met controlewijken gebaseerd op de propensity-score.

Vervolgens matchen wij individuen uit de experimentele buurt met individuen uit de gekoppelde controlebuurt op zo veel mogelijk achtergrondvariabelen zoals etniciteit, leeftijd, geslacht, gezinssituatie, opleiding ouders en sociaal-economische positie van het gezin. Hierdoor is een exacte schatting mogelijk van het werkelijke interventie-effect en kan tijd en geld worden gespaard.

Naast het experimenteel onderzoek om de effecten van TOS vast te stellen voeren wij een programmastudie uit om de integriteit van de TOS-interventie te bepalen en bekijken we welke programmaonderdelen in het bijzonder de effecten van de interventie veroorzaken.

Aangezien TOS nadrukkelijk kinderen uit etnische groepen bindt en specifieke doelstellingen heeft voor het betrekken van meer meisjes, onderscheiden we in onze analyses effecten naar geslacht en etnische herkomst.

3.7 Uitkomstmaten én programma

Het onderzoek bestaat uit drie verschillende onderdelen:

1. Onderzoek naar de effecten van TOS op het gedrag en op de ontwikkeling van kinderen.
2. Onderzoek naar de effecten van TOS op de buurt (buitenspeelklimaat, veiligheid, vertrouwen).
3. Een programmastudie om de integriteit en het succes van het programma vast te stellen.

3.8 *De effecten van TOS op het gedrag en de sociale ontwikkeling van kinderen*

We onderzoeken wat de effecten zijn van TOS als preventieactiviteit op het gedrag en op de ontwikkeling van kinderen door middel van een longitudinaal onderzoek. Wij volgen de ontwikkeling van de individuele kinderen. In dit longitudinaal onderzoek herhalen we de waarnemingen voor ieder individueel kind op drie achtereenvolgende tijdstippen: de nulmeting bij de start van de studie, de 1-meting na één jaar en de eindmeting na twee jaar. Om effecten van de TOS-interventie te kunnen vaststellen op het gedrag en op de ontwikkeling van kinderen maken wij gebruik van de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ).

Het meetinstrument, de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) is een gevalideerde vragenlijst voor kinderen en jongeren waarvan ook een ouder- en leerkrachtversie beschikbaar is. In ons onderzoek maken wij gebruik van de SDQ-vragenlijst voor ouders. We kiezen voor de ouderversie van SDQ omdat we de uitvoering hiervan goed haalbaar achten (in tegenstelling tot de leerkrachtversie, gezien de belasting van leerkrachten). De vragenlijst bestaat uit 25 items, vijf schalen en op basis van deze vragenlijst kan een uitsplitsing gemaakt worden naar ontwikkelingsmoeilijkheden van kinderen (difficulties) en prosociaal gedrag (strengths) van kinderen. De vragenlijst kent een Nederlandstalige versie. Met deze vragenlijst is de psychosociale ontwikkeling van kinderen goed in kaart te brengen, zoals blijkt uit internationale literatuur (Goodman, 2001) en uit Nederlandse referenties (Vogels, Crone, Hoekstra, & Reijneveld, 2005). De SDQ beschikt in veel culturen over goede psychometrische eigenschappen en is daarmee cultureel robuust. De vragenlijst bevat in totaal 25 items, die betrekking hebben op de volgende vijf subschalen:

- Prosociaal gedrag
- Gedragsproblemen
- Hyperactiviteit / aandachtstekort
- Emotionele problemen
- Problemen met leeftijdsgenoten

Met de SDQ kunnen een totale probleemscore en scores op de vijf subschalen berekend worden. De 25 items zijn geformuleerd aan de hand van stellingen, bijvoorbeeld (ouderversie): 'Mijn kind houdt rekening met

gevoelens van anderen.’ Ze hebben betrekking op de afgelopen zes maanden. De SDQ is in meer dan veertig talen beschikbaar en geldt als een veelgebruikte lijst, niet alleen voor het meten van de ernst van de problematiek, maar ook voor het bepalen van de uitkomsten van interventies (Vogels et al., 2005). Ook aan deze vragenlijsten voor ouders voegen wij aanvullende sociaal-demografische vragen toe die we later nodig hebben bij de matchingsprocedure.

3.9 Dataverzameling, analyses, doelgroepen en steekproefgrootte

Kinderen die wonen in de directe omgeving van pleinen en straten waar een nieuwe TOS-interventie wordt opgestart zullen we vergelijken, op de vijf subschalen in de SDQ-vragenlijst, met kinderen die wonen aan pleinen en in straten waar niet met TOS wordt gewerkt. In de experimentele conditie kijken we naast de effecten van TOS op kinderen die deelnemen aan TOS exploratief of kinderen die nabij een ‘TOS-plein’ opgroeien maar niet zelf daadwerkelijk aan de activiteiten deelnemen profiteren van deze sociale interventie. Onze vooronderstelling is dat deze kinderen profiteren van het positiever en veiliger buitenspeelklimaat en door de onderlinge contacten met buurtgenootjes die wel deelnemen aan TOS. Vanwege de leeftijd van de kinderen zullen we ouders verzoeken vragen over het kind te beantwoorden, met behulp van de ouderversie van de SDQ-vragenlijst.

Wij meten de effecten van de TOS-interventie op gedrag en op ontwikkeling van kinderen met behulp van SDQ-schaalscores. We analyseren de gemiddelde schaalscores aangezien we verbeteringen verwachten tussen de verschillende meetmomenten.

De multilevel-techniek stelt ons in staat meervoudige observaties geclusterd te onderzoeken: de metingen, leerlingen en TOS-/controlegebieden (Twisk, 2006). We verwachten dat de verschillen tussen de metingen in de experimentele conditie statistisch significant zijn en in de controleconditie niet. De grootte van het effect ten opzichte van de controlegroep (Cohen’s D) zal worden berekend. Tijdens iedere meting zal correctie op belangrijke covariaten worden toegepast om de design scherper te krijgen (zie ook Murray, 1998).

In het veldwerk, sampling en in de analyse zullen we apart aandacht besteden aan doelgroepen. In het veldwerk zetten we meertalige onderzoekers in. In de analyse kijken we naar mogelijke verschillende effecten van TOS op gedrag en op ontwikkeling tussen jongens en meisjes en tussen groepen met verschillende etnische achtergronden.

In het longitudinaal onderzoek volgen we de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen met drie metingen. Bij de nulmeting zijn in totaal minimaal 300 kinderen opgenomen in de experimentele conditie en 300 in de controleconditie (totaal 600 kinderen). Deze groep is representatief voor de buurt naar etnische herkomst en sociaal-economische en sociaal-demografische variabelen. De steekproef is ruim voldoende om de in de analyse de sterkte van de verbanden vast te stellen. We verzamelen de gegevens over de kinderen via hun ouders. Op basis van eerdere (niet-experimentele) evaluaties van de TOS-interventie verwachten wij dat de deelnamebereidheid van ouders hoog is omdat het onderwerp (eigen kind) dichtbij staat. In controlebuurten vindt zonodig extra inzet plaats om een goede respons te waarborgen. De uitval van ouders gedurende deze studie schatten wij op een derde deel of minder (op basis van mobiliteitsdata in stadswijken en eerdere ervaringen met uitval in vergelijkbaar onderzoek).

3.10 De invloed van TOS op de buurt

Om effecten van TOS op de buurt vast te stellen maken wij gebruik van de Community Survey, een erkende vragenlijst die door Sampson ontwikkeld is ten behoeve van het Project on Human Development in Chicago Neighbourhoods (Roeleveld et al., 2006; Sampson, Raudenbusch, & Earls, 1997; Sampson & Raudenbusch, 2004). Met deze vragenlijst zijn sociale processen en andere buurtkarakteristieken betrouwbaar en effectief in kaart te brengen. De vragenlijst is aan de Nederlandse samenleving aangepast (Roeleveld et al., 2006). Wij maken gebruik van de 'collective efficacy'-schaal. In deze schaal zijn items opgenomen om informele controle en sociaal vertrouwen in de buurt te meten. Concreet hebben de items die gezamenlijk een schaal vormen voor informele sociale controle, betrekking op de kans dat buurtbewoners ingrijpen als kinderen in de buurt zouden spijbelen en rondhangen, de buurt vervuilen, zich respectloos gedragen of onderling vechten. De items die gezamenlijk een schaal vormen voor sociaal

vertrouwen, hebben betrekking op onderling vertrouwen en gedeelde normen en waarden in de buurt.

Wij voegen hier enkele vragen aan toe over het buitenspeelklimaat die ontbreken in de CS. Wij nemen deze vragen over uit de TOS-vragenlijsten die worden gebruikt bij de enquêtes onder bewoners rondom de startende TOS-locaties om na te gaan wat de behoeften zijn als het gaat om het verbeteren van het buitenspeelklimaat in de wijk. Op basis van deze gegevens bepaalt TOS vervolgens de gewenste inzet. De betreffende vragenlijsten zijn ontwikkeld door de Erasmus Universiteit (Masson et al., 2002) en uitgebreid door het Verwey-Jonker Instituut (Wonderen & Boonstra, 2006). Concreet gaat om de volgende thema's: de kindvriendelijkheid van de buurt; het gedrag van kinderen op straat en het samenspelen van kinderen; de beoordeling van de speelvoorzieningen en speelveiligheid voor kinderen; de vraag of kinderen buiten durven te spelen en zo nee, waarom niet; en tot slot de gewenste veranderingen om kinderen/jongeren veilig(er) buiten te laten spelen. In de effectmeting zullen we in de experimentele conditie nog extra evaluatievragen over TOS stellen. Ook zullen wij sociaal-demografische en sociaal-economische vragen stellen die wij later nodig hebben voor onze matching van de experimentele en de controlelocatie. Het gaat om vragen als leeftijd, geslacht, opleiding, gezinssamenstelling, etnische achtergrond en werkomstandigheden.

We analyseren de schaalcores op de 'collective efficacy'-schaal voor en na de interventie. De significanties van de verschillen tussen de metingen toetsen we per conditie met behulp van T-toetsen voor gepaarde waarnemingen. Wij verwachten hogere scores wat betreft informele controle en sociaal vertrouwen bij de experimentele locatie.

3.11 Een programmastudie om de integriteit en het succes van het programma vast te stellen

Factoren die met het programma zelf samenhangen, beïnvloeden de effecten van interventies. We gaan na of de interventie in de praktijk is uitgevoerd zoals was bedoeld (programma-integriteit).

Tegelijkertijd onderzoeken we de programma-elementen. Aan de hand van document- en gegevensstudie (TOS heeft een uitgebreide informatie-huishouding over bereik en uitvoering), interviews en observaties van

activiteiten op TOS-pleinen op verschillende momenten schetsen we een analytisch en systematisch beeld van de interventie en de programma-integriteit. Wij observeren hiertoe pleinactiviteiten en teambesprekingen. Wij zullen diepte-interviews afnemen met allochtone en autochtone pleinwerkers van TOS. We gaan onder meer na of TOS-activiteiten plaatsvinden conform eerder gestelde doelstellingen (zoals aantal activiteiten en doelgroepen). Ook onderzoeken we of TOS met voldoende frequentie en op vaste tijden de activiteiten organiseert. Blijkens het onderzoek van Boonstra et al. (2009) moet TOS regelmatig (meerdere keren per week) aanwezig zijn met een vaste teamsamenstelling. Het kunnen opbouwen van een vertrouwensrelatie is immers belangrijk voor TOS om succesvol te kunnen zijn bij kinderen met sociaal-emotionele problemen of afwijkend gedrag. We vergelijken activiteiten die tot de programma-elementen behoren met activiteiten die op de pleinen en straten van de controlegebieden plaatsvinden. Ook in de controlegebieden zullen we observaties verrichten en interviews met betrokkenen houden. We willen namelijk vaststellen of in de controlegebieden eventuele veranderingen plaatsvinden die een impact kunnen hebben op de meetresultaten van onze studie. Het gaat hierbij om zaken als ruimtelijke orderingsaspecten, uitbreiding van speellocaties of meer toezicht op straat. Een belangrijke plaats is in de programmastudie weggelegd voor kinderen. Gedurende de looptijd van het onderzoek nemen wij diepte-interviews af met honderd kinderen (tien kinderen per experimentele locatie). We bevragen kinderen over wat ze van TOS vinden (activiteiten, de werkers) en wat TOS hun oplevert (veiligheid, aandacht, plezier). We gaan na wat kinderen leren van TOS en wat het hun in hun ontwikkeling nu precies oplevert aan vaardigheden, zelfvertrouwen, praten over problemen, vrienden, zich beter gedragen, zich veiliger en minder angstig voelen, vaker buiten durven te spelen. Nadrukkelijk kijken we ook naar TOS vanuit doelgroepen: wat betekent TOS voor verschillende doelgroepen (jongens, meisjes, allochtone kinderen, autochtone kinderen). We kijken hierbij ook naar de binding en overbrugging tussen groepen door TOS: samenspelen, vriendennetwerken, respect.

3.12 Wat levert dit onderzoek op?

Dit onderzoek draagt bij aan kennisontwikkeling over de vraag of buitenspelen bijdraagt aan het welbevinden en de psychosociale ontwikkeling van kinderen. In Nederland vinden er weinig experimentele studies plaats waarbij de invloed van buitenspelen en de buurt op de ontwikkeling van kinderen betrokken wordt. Dat is jammer omdat vooral door systematische verandering van deze context deze invloed goed te onderzoeken is. Studies die de buurt betrekken in het experimenteel design hebben deze mogelijkheid. Met dit onderzoeksvorstel willen wij deze uitdaging aangaan.

Tuis op Straat is een interventie die gericht is op het domein waar veel kinderen zich bevinden (namelijk de buitenruimten) en buurtgericht opereert. Het aanbod van preventieve programma's op het domein van de wijk of buitenruimte in Nederland is echter beperkt (zie databank NJi). Evaluatie of onderbouwing van buurtgerichte activiteiten ontbreekt in veel gevallen of programma's zijn niet overdraagbaar naar andere wijken. TOS kent al een lange traditie en wordt momenteel in veel steden uitgerold. Meer systematische kennis over de invloed van de TOS-interventie op het speelklimaat en op het gedrag van kinderen in de buitenruimte (en uiteindelijk op de ontwikkeling van kinderen) is daarom gewenst. Onderzoeken van hoe, op welke wijze en voor wie TOS werkt als het gaat om de ontwikkeling van kinderen, biedt aanknopingspunten voor beleidsmakers en beroepskrachten om kinderen, ouders en andere volwassenen te ondersteunen binnen dit opvoedingsdomein. Het is belangrijk dat we weten wat er werkt en hoe het werkt. Ook ten aanzien van de professionals in de wijken waar TOS actief is zal kennisoverdracht plaatsvinden. De bevindingen van het onderzoek zullen worden verspreid door middel van artikelen en presentaties op congressen.

TOS kent een systeem voor opleiding en deskundigheidsbevordering voor TOS-projectleiders en TOS-medewerkers. Iemand die TOS-projectleider wil worden volgt gedurende een jaar een stage en een opleiding van dertig dagdelen. Om projectleider te kunnen blijven moet iemand 120 uur bijscholing volgen. In het eerste jaar is er werkbegeleiding en een supervisieproject. Voor TOS-medewerkers is (zoals eerder al is gememoreerd) een basisopleiding ontwikkeld. Verder worden workshops georganiseerd en vindt coaching plaats. De resultaten van het onderzoek zullen gebruikt worden in de opleiding en deskundigheidsbevordering van de medewerkers. Ook zal TOS op basis van de bevindingen van het onderzoek de eigen werkprocessen en prioriteiten tegen het licht houden.

4 Vakmanstad: een ontwikkelingsonderzoek

4.1 Een vergelijkend perspectief vanaf het begin

Experimenteel onderzoek vindt vaak pas plaats wanneer een interventie, programma of politiek is uitontwikkeld. Het onderzoek moet dan aantonen dat de sociale interventie werkt, hoe sterk de invloed is en voor wie de interventie werkt. Wanneer de interventie dan succesvol blijkt te zijn, kan deze worden uitgezet in andere omgevingen. Een vergelijkend perspectief van experimentele conditie en controleconditie heeft echter niet alleen betekenis aan het einde van een ontwikkelingstraject. Juist in de ontwerp-fase van interventie is een vergelijking zinvol. Het onderzoek heeft dan alleen een andere functie. In de beginfase kan een vergelijkend perspectief juist inzichten bieden in de verdere definiëring en het ontwerp van de definitieve interventie. Hier gaat het veeleer om een ontwikkelingsgericht onderzoek.

Op dit moment voert het Verwey-Jonker Instituut een dergelijk ontwikkelingsgericht onderzoek uit naar het innovatieve onderwijsprogramma Vakmanstad/Fysieke Integriteit in Rotterdam. De Rotterdamse filosoof dr. Henk Oosterling heeft het onderwijsprogramma Vakmanstad ontwikkeld. Dit programma wil de schoolprestaties van kinderen op sociaal, fysiek en cognitief niveau verbeteren. In dit meerjarig ontwikkelingsonderzoek (2008-2011) gaan wij als onderzoekers op zoek naar de werkzame kernelementen van het onderwijsprogramma en proberen we zicht te bieden op de eerste resultaten die behaald zijn. In deze fase van het onderzoek willen we vooral een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het programma Vakmanstad/Fysieke Integriteit. In deze fase biedt het onderzoek een basis voor verdere ontwikkeling van het programma. Daarna is het mogelijk een effectonderzoek op meer scholen uit te voeren. Een effectonderzoek is in deze fase nog niet mogelijk omdat de diverse programmaonderdelen nog in ontwikkeling zijn. Het doel van het onderzoek in deze fase is om met de

resultaten van het onderzoek het programma beter vorm te geven.

Aan het einde van het traject moet het programma zo zijn omschreven dat het ook op andere plaatsen zijn vruchten af kan werpen (praktijk) en de effecten op grotere schaal onderzocht kunnen worden (wetenschappelijk onderzoek).

Dit ontwikkelingsonderzoek duurt drie jaar en daarbij maken we onderscheid tussen de schooljaren 2008/2009, 2009/2010 en 2010/2011 waarin de verschillende programmaonderdelen van Vakmanstad gefaseerd worden ingevoerd. Het eerste jaar richt zich op de interne implementatie op school, het tweede op de externe profilering in de wijk en het derde op de productieve relatie tussen beide.

4.2 *Over het begin*

Op dit moment vinden er alleen op de basisschool de Bloemhof interventies plaats in het kader van het programma Vakmanstad/Fysieke Integriteit. De gedachten over een mogelijke pilot op deze school zijn voortgekomen uit een 'toevallige ontmoeting' tussen basisschool directeur Wim Pak en de filosoof Henk Oosterling. Deze eerste ontmoeting leidde tot een serie gesprekken waarin ze over en weer hun kennis, visie en inzichten inbrachten over een mogelijke concretisering van het concept Vakmanstad/Fysieke Integriteit. De directeur was hierin geïnteresseerd omdat de grondgedachte van Vakmanstad/Fysieke Integriteit goed aansluit bij het 'Wanita-concept' waar de school sinds 2003 mee werkt. Het Wanita-concept is een manier van leren gebaseerd op authenticiteit in samenhang met kunsteducatie. De aanleiding om te starten met het Wanita-concept was een zeer slecht inspectierapport in 1999-2000. De conclusie was dat het onderwijs absoluut niet van deze tijd was en helemaal niet effectief. Er was al de nodige verandering ingezet door bijvoorbeeld de aanschaf van modernere methodes en door samenwerking in het team te verbeteren.

De huidige directeur Wim Pak is in 1999 gevraagd om directeur te worden. Bij zijn aantreden constateerde hij dat er geen echt samenhangend taalbeleid was. Hij vond dat schokkend. Zijn constatering was dat taalachterstand werd bestreden met taal, heel veel taal. Bijna alle lestijd zat in taal en rekenen. Er werd naar zijn mening echter te weinig nagedacht over de achtergrond van de taalachterstand. De leerlingen uit de wijk Bloemhof

hebben inderdaad een slechte taalbasis bij de start van de schoolloopbaan. De directeur stelt: 'De oorzaak hiervan ligt deels bij de taalvaardigheid van de ouders maar ook bij het gegeven dat de kinderen een heel klein referentiekader hebben.

Veel kinderen kennen niet meer van de wereld dan vijf of zes straten van de wijk Bloemhof. Soms reizen zij naar hun thuisland, maar die reizen staan in het teken van familiebezoek en zijn niet gericht op de algemene ontwikkeling van de kinderen.'

De gesprekken tussen Henk Oosterling en directeur Wim Pak resulteerden in een opzet en plan van aanpak voor het ontwikkelen van vier ontwikkelingslijnen binnen de basisschool die binnen de ontwikkeling van het 'Wanita-concept' uitgevoerd zouden gaan worden. Door de mogelijkheden van het dagarrangement (de extra leertijd) kreeg de school de kans om de ideeën uit te werken in een concrete pilot Vakmanstad/Fysieke Integriteit.

4.3 *Wat is Vakmanstad?*

Centraal begrip bij Vakmanstad is Fysieke Integriteit. Henk Oosterling omschrijft Fysieke Integriteit als een microfysieke toestand: hoe goed zitten kinderen in hun vel? Hoe gaan kinderen met hun eigen lichaam om, hoe werkt dit door in de omgang met andere kinderen in de klas en op straat en welke effecten heeft dit voor hun sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling? (Oosterling, 2009).

Fysieke Integriteit krijgt vorm in een viertal trajecten (ook wel lijnen genoemd) die systematisch en over een periode van drie jaar worden ontplooid. De vier lijnen zijn achtereenvolgens: *de judolijn* waarin leerlingen actief met judo bezig gaan, *de kooklijn* waarin groepen leerlingen in de keuken actief zijn en iedere dag een warme maaltijd op school nuttigen, *de ecolijn* waarin het voedseltraject van grond tot mond inzichtelijk wordt gemaakt en *de filosofielijn* waarin leerlingen goed leren formuleren en argumenteren en zich in de positie van anderen leren inleven.

De fysieke integriteit van leerlingen wordt afgemeten aan een drietal condities: fysiek, sociaal-emotioneel en cognitief. Deze worden door middel van wetenschappelijk gestandaardiseerde testen drie jaar lang getest en vergeleken. De vier lijnen beogen de volgende doelen:

1. Het terugdringen van overgewicht en zwaarlijvigheid en het versterken van totale fysieke conditie.
2. Het verminderen van onderling pestgedrag en agressie en het versterken van zelfvertrouwen en wederkerigheid.
3. Het opheffen van sociaal isolement en het versterken van eco-sociaal zorgbesef.
4. Het transformeren van een defensief en negatief zelfbeeld en het vergroten van het ambitieniveau en versterken van het positieve zelfbeeld.

Aan het eind van het onderzoek, na drie jaar, zal blijken of deze doelstellingen zijn gehaald. Henk Oosterling geeft aan dat de eigenlijke ambitie is leerlingen te laten instromen op grond van wat ze kunnen en wat ze willen. Het programma moet erin resulteren dat leerlingen ontdekken waar ze geschikt voor zijn en waar ze zich op hun plaats voelen en gewaardeerd weten. Een belangrijk nevendoeel is het voorkomen van voortijdige schooluitval.

In ieder geval geeft het onderzoek zicht op de vraag hoe de vier trajecten (judolijn, kooklijn, ecolijn en filosofielijn) binnen het programma Vakmantschap/Fysieke Integriteit het beste georganiseerd en uitgevoerd kunnen worden. Ook krijgen we de eerste antwoorden op de vraag of de vier lijnen invloed hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling en schoolprestaties van leerlingen.

4.4 *Vaardigheden*

Henk Oosterling spreekt over *skills*, vaardigheden die horen bij gedegen vakmanschap, die de leerlingen aangeleerd behoren te krijgen. Hij vat de vaardigheden samen in de termen: *vechten, voeden, verbouwen, visie*. Oosterling stelt dat hoewel het om een evenwichtige verhouding tussen lichaam en geest draait, een te strikte scheiding tussen beide niet op zijn plaats is. 'Lang voordat neurofysiologisch onderzoek het aantoonde, was de scheiding tussen lichaam en geest al achterhaald. Je zou kunnen zeggen dat het om een psycho-somatische balans gaat waarin mentale, sociale en fysieke aspecten elkaar overlappen.' (Oosterling, 2009) Uit analytisch oogpunt hanteren we in het onderzoek wel een onderscheid, maar in praktijk lopen deze aspecten voortdurend in elkaar over.

Tabel 1 Overzicht van skills

	judolijn	kooklijn	ecolijn	filosofielijn
inzet	reguleren agressie	tegengaan obesitas	ombuigen wegwerp-cultuur	stroomlijnen denken
	motorisch evenwicht	voedingsbalans	ecologisch zorgbesef	reflexieve ervaring
	energiebalans	smaakontwikkeling	cyclische ervaring	kritische zelfreflectie
mentaal	concentratie: afzien	aandacht: overzien	voeling:zien	visie:inzien
sociaal	wederzijds respect	wederzijdse hulp	vitale solid(ar)iteit	communicatie
fysiek	fysieke sensibiteit beproeven	smaaksensibiteit proeven	aarding groene vingers	gemeenschapszin (con)tact
inte-graal	herkennen respect-cultuur	erkennen zorgcul-tuur	beseffen interde-pendtie	doorzien interesse

4.5 *Judo, koken, filosofie en ecologie*

Alle kinderen krijgen in het kader van de pilot één uur judoles. Judo is een vechtsport gebaseerd op respect. Er is respect voor de leraar, respect voor het materiaal (de mat beschermt je, je pak beschermt je dus groet je de mat en verzorg je je pak), er is respect voor de tegenstander. Respect voor anderen kun je pas opbrengen als je zelfrespect hebt.

In het kader van de kooklijn krijgen de kinderen tussen de middag een warme maaltijd uit het schoolrestaurant. In het schooljaar 2008-2009 serveren de koks dagelijks een driegangenmenu voor zestig kinderen per dag. Zodra het restaurant af is, zal er dagelijks voor 250 kinderen een goede gezonde maaltijd aangeboden worden. Hierbij gaat het om gezond eten, om smaakverkenning en om de aandacht voor het eten en gezond leven. De ingrediënten voor het eten groeien voor een deel in de schooltuinen: er is er nu één, er komen er vier. In de tuin kweken kinderen groenten, na een goede verzorging zijn deze groenten (en kruiden) geschikt om op te eten.

Om het besef te verbeteren geeft de school ook filosofieles aan de bovenbouwgroepen. Ook hierin is sprake van het vergroten van de wereld van de kinderen. De lessen hebben als doel het verbreden van de horizon en het vergroten van het referentiekader, waardoor de taalvaardigheid en het abstractievermogen van de kinderen groeien.

Buiten de koks, de judoka en de filosofieleraar werken er zes hbo-stagiaires en drie studenten van de Erasmus Universiteit mee aan het project. Daarnaast is er een projectmanager in dienst, een medewerker voor natuur- en milieueducatie en ook de filosoof Henk Oosterling. In de keuken zijn momenteel ook verschillende vrijwilligers (ouders) aan het werk. Een probleem bij het verstrekken van het eten was dat ouders moesten weten dat het eten 'halal' is, geschikt voor moslims. Hiertoe is er in september een iftar-maaltijd georganiseerd, een maaltijd om het vasten van de ramadan te breken. Hier zijn driehonderd ouders en kinderen op afgekomen. De volgende dag waren er echter ouders met klachten: het eten smaakte niet zoals ze gewend waren. De directeur is in gesprek gegaan met deze ouders en heeft uitgelegd hoe belangrijk het is om een brede smaak te ontwikkelen. De ouders begrepen deze gedachte en een aantal stelde direct voor om in de keuken met de koks mee te gaan werken.

4.6 De scholen die aan het onderzoek meedoen

Het onderzoek vindt plaats op vier scholen in Rotterdam Zuid. Op de openbare basisschool de Bloemhof worden uiteindelijk alle lijnen van het programma Vakmanstad in gang gezet. Alle activiteiten van Vakmanstad worden op deze school in samenhang met elkaar aangeboden. Deze school telt op het moment van onderzoek 206 leerlingen, waarvan 90% tot de groep gewichtenleerlingen behoort. Van de leerlingen op deze school heeft 80% een niet-Nederlandse achtergrond (36% Marokkaans en 21% Turks). Daarnaast worden op twee andere scholen delen van het programma ingezet. Dit zijn De Catamaran (301 leerlingen) en de Toermalijn (389 leerlingen). Op de Toermalijn en de Catamaran worden judolessen gegeven. De kinderen uit de groepen 3 tot en met 8 van de Catamaran krijgen ook extra kooklessen. Deze twee scholen zijn ook bij het onderzoek betrokken.

Bovendien is er in het onderzoek een controleschool meegenomen (de Mare). Op deze school vindt geen enkel onderdeel van Vakmanstad plaats. Deze school is in ons onderzoek de controleschool. Op de Mare zitten 704 leerlingen. Het percentage niet-Nederlandse leerlingen is hier aanmerkelijk lager (24%). Anders dan de Bloemhof is dit een traditionele vernieuwings-school (in dit geval een montessorischool). In totaal zijn dus vier scholen betrokken bij dit ontwikkelingsonderzoek.

Tabel 2 Schema van interventies op de betrokken scholen

	INTERVENTIE			
	judolijn	kooklijn	filosofielijn	ecolijn
school 1 Bloemhof	x	x	x	x
school 2 De Catamaran	x	x		
school 3 Toermalijn	x			
school 4 De Mare				

Bloemhof

De Bloemhof is een openbare basisschool en heeft twee locaties in de wijk Bloemhof. Een locatie is aan de Putsebocht en een locatie is aan de Oleanderstraat. Op beide locaties wordt lesgegeven aan de groepen 1 tot en met 8. De school heeft aan het einde van het schooljaar 2008-2009 240 leerlingen, waarvan 98% afkomstig is uit een niet-Nederlandstalig milieu. De Bloemhof is een brede school met een verlengd dagarrangement en werkt sinds 2003 mee aan het ontwikkelen van het Wanita-concept. In het Wanita-concept zoals de Bloemhof dit gebruikt werken de kinderen op een zelfstandige manier aan hun eigen kennisontwikkeling op het terrein van de wereldoriëntatie. In eerste instantie gebeurt dit niet meer dan twee uur per week. Het kind, de klas, de bouw of de school kiest een thema (dicht bij de belevingswereld van de kinderen) en de kinderen gaan in een periode van zes weken met hulp van kunstenaars, leerkrachten en gidsen op zoek naar kennis over dit thema. Dat leidt uiteindelijk tot een presentatie: een werkstuk, een toneelstuk, een dans of een andere presentatie. Kinderen leren hierdoor op hun eigen manier te werken aan het verwerven van kennis. Meervoudige intelligentie volgens het principe van Howard Gardner¹ is hierbij een belangrijke leidraad.

De Catamaran

De Catamaran is een openbare school. Het is een multiculturele school die momenteel ongeveer 320 leerlingen telt. De Catamaran organiseert veel in de vorm van projecten, excursies of activiteiten onder of na schooltijd. De school neemt deel aan het wijkoverleg. Er is intensieve samenwerking met

1 Howard Gardner is een Amerikaanse cognitief psycholoog die vooral bekend is geworden door de meervoudige intelligentie theorie

de peuterspeelzalen in de wijk. Programma's van peuterspeelzalen en de kleutergroepen van de school zijn op elkaar afgestemd en er vindt regelmatig overleg en uitwisseling van informatie plaats. De Catamaran is 'voorschool', dat wil zeggen dat er extra aandacht is voor heel jonge kinderen. Ook is er schoolmaatschappelijk werk voor hulp bij de opvoeding en organiseert de school cursussen voor ouders. De school heeft een Ouderkamer waar activiteiten voor ouders plaatsvinden. In het schoolgebouw aan de Catullusweg 440 is een E-centrum met moderne computers gehuisvest.

Dit is er voor leerlingen, voor ouder-cursisten maar ook voor wijkbewoners. De Catamaran is een brede school met een verlengd dagarrangement. Op de Catamaran gaan de kinderen uit de groepen 3 tot en met 8 zes uur per week langer naar school dan gebruikelijk.

Toermalijn

De Toermalijn is een openbare school en heeft twee vestigingen: de hoofdvestiging Hijkerveld en de nevenvestiging aan de Schere. In beide gebouwen is een peuterspeelzaal en zijn er de groepen 1 tot en met 8 ondergebracht. De locatie aan de Keyenburg is in maart 2009 verhuisd naar een nieuw gebouw aan de Schere: 'De Wereld op Zuid'. In dit nieuwe onderkomen zijn ook andere organisaties gehuisvest. De Toermalijn is een openbare brede school. Centraal in het onderwijs van de Toermalijn staan de kernvakken taal en rekenen. De school streeft naar kwaliteit en er wordt veel tijd aan deze vakken besteed. Voorop staat de taalontwikkeling van het kind: spreken, luisteren, lezen, schrijven en spellen krijgen veel aandacht. Verder besteedt de school veel aandacht aan theater, dans en muziek. Ook zijn er veel sportactiviteiten, waarbij judo een grote plaats inneemt. Het gehele schooljaar door worden er tussen de middag of na schooltijd judolessen gegeven voor kinderen van alle leeftijden.

De Mare

De Mare is een basisschool met een lange traditie. In 1928 is de school opgericht als een opleidingsschool en hij is in 1977 een montessorischool geworden. De school telt ongeveer zevenhonderd leerlingen. In het hoofdgebouw aan de Grift 50 zitten de midden- en bovenbouw (groep 3 t/m 8). Daarnaast heeft de school de beschikking over twee dependances aan de Grift 42 en de Fichtestraat 7. In deze twee prachtige kleutergebouwen met veel buitenspeelruimte zit de onderbouw (groep 1 en 2). In een montessoriklas zitten altijd drie leeftijdsgroepen leerlingen door elkaar. Volgens de grondlegger Maria Montessori is dit essentieel voor een harmonische ontwik-

keling. De school is verdeeld in een onderbouw, middenbouw en bovenbouw. De kern van het montessorionderwijs wordt meestal samengevat in de uitspraak: 'Help mij het zelf te doen'. Uitgangspunt is dat een kind een natuurlijke, noodzakelijke drang tot zelfontplooiing heeft. Opvoeding en onderwijs moeten onderkennen wat de behoeften van een kind op een gegeven moment zijn en daarop inspelen door de juiste omgeving en materialen te bieden.

4.7 Hoe worden de resultaten onderzocht?

Het ontwikkelingsonderzoek valt in twee onderdelen uiteen: een procesevaluatie en een longitudinaal onderzoek. De procesevaluatie richt zich op de vraag hoe de activiteiten van Vakmanstad worden uitgezet en uitgevoerd. In de procesevaluatie voeren we gesprekken met uitvoerders en begeleiders van de ontwikkelingslijnen, met docenten en samenwerkingspartners. De procesevaluatie vindt plaats op basis van gesprekken met deze betrokkenen en via een analyse van observatieschema's. Hierbij focussen we primair op de vraag hoe het proces van de vier verschillende ontwikkelingslijnen binnen de vier scholen verloopt. De aandacht gaat uit naar zowel de procesvariabelen (middelen om de beoogde resultaten te bereiken) als de contextvariabelen (variabelen die niet in het oorspronkelijke plan van aanpak zijn opgenomen maar die wel van invloed zijn op de resultaten van de implementatie). Binnen de procesevaluatie staat de vraag centraal of de geformuleerde doelen ook gerealiseerd zijn en op welke wijze.

4.8 Herhaalde metingen met behulp van een longitudinaal design

Op de basisschool ontwikkelen kinderen zich op verschillende terreinen en maken zij zich verschillende vaardigheden eigen. De effecten van Vakmanstad op de fysieke en sociale ontwikkeling van kinderen brengen we in kaart met een longitudinaal onderzoek. Nieuwe onderzoekstechnieken stellen ons in staat om verschillende ontwikkelingstrajecten van individuele kinderen in kaart te brengen en verschillen tussen groepen kinderen te bestuderen. In dit deel van het onderzoek maken we gebruik van multilevel technieken (metingen geclusterd in individuele kinderen). We meten kinderen dus op verschillende tijdstippen (niveau 1: het tijdstip; niveau 2: het kind). Kinderen

van de experimentele scholen vergelijken we met kinderen van de controle-school. Voor het effectenonderzoek hebben we twee (gevalideerde) instrumenten gebruikt, die onder drie doelgroepen (leerlingen, docenten en ouders) zijn uitgezet.

Allereerst onderzoeken we de fysieke ontwikkeling van kinderen aan de hand van de Eurofit test. Met een set van tests brengen we het gezonde gedrag van kinderen in kaart. Verschillende tests die hier deel van uitmaken worden nu al op veel scholen in Rotterdam uitgezet (Lekker fit scholen). Voor ons biedt dit instrumentarium een goede mogelijkheid om de ontwikkeling van lichamelijke maten (zoals gewicht, lengte en Body Mass Index) in kaart te brengen en tegelijkertijd het 'activiteitenrepertoire' van kinderen (sneltikken, reiken, verspringen, handknijpen, sit ups, hangen en snelheid) op verschillende scholen met elkaar te vergelijken. Met behulp van de Eurofit test kunnen we de vermindering van overgewicht en zwaarlijvigheid en de mate van het versterken van de fitheid van de leerlingen in kaart brengen.

Dit instrumentarium is in het najaar van 2008 afgenomen onder 586 leerlingen van groep 3 tot en met 6 van drie scholen. Verschillende studenten van de Hogeschool van Rotterdam hebben de tests afgenomen.

Daarnaast volgen we de sociale ontwikkeling van kinderen over de jaren. Daarvoor maken wij gebruik van de SDQ-vragenlijst (Strengths and Difficulties Questionnaire). Deze gevalideerde gedragsvragenlijst (Goodman, 2001) voor 3- tot 16-jarigen onderzoekt de aanwezigheid van psychopathologie en de gevolgen daarvan voor het dagelijks functioneren. Daarnaast wordt er gekeken naar de sterke kanten van de jongeren die juist wijzen op psychologische aanpassing en kansen op herstel als zich problemen voordoen. De vragenlijst brengt vijf domeinen in kaart: emotioneel gedrag, gedragsproblemen, hyperactief gedrag, sociale problemen en prosociaal gedrag. De eerste vier domeinen leveren een totaalscore op voor psychopathologie (hoe hoger de score, hoe hoger de score op psychopathologie). Het vijfde domein prosociaal gedrag zegt iets over de sterke kanten van de kinderen (hoe hoger de score, hoe beter het prosociale gedrag). Met de SDQ wordt ondermeer de ontwikkeling van geweld en agressie in kaart gebracht (doelstelling 1 van Vakmanstad), evenals de eco-sociale inbedding en prosociale houding (doelstelling 3 van Vakmanstad).

De SDQ-vragenlijst hebben we op twee manieren afgenomen. Omdat deze vragenlijst niet bij jonge kinderen zelf kan worden afgenomen is hij

uitgezet bij leerkrachten van leerlingen uit groep 3 tot en met 6. Uiteindelijk zijn er 585 goed ingevulde vragenlijsten teruggekomen. Ook de ouders van deze kinderen hebben de SDQ ingevuld; wij hebben 373 goed ingevulde oudevragenlijsten ontvangen.

Omdat het onderzoek drie schooljaren bestrijkt zal de nulmeting (T=0) zich richten op de groepen 3 t/m 6, de tussenmeting (T=1) op de groepen 4 t/m 7 en de eindmeting (T=2) op de groepen 5 t/m 8. Het onderzoeksinstrumentarium wordt op alle vier de scholen afgenomen. In de vergelijking van ontwikkelingspatronen van kinderen zullen wij de nadruk leggen op een vergelijking tussen de Bloemhof en de Mare.

Tabel 3. Verschillende metingen

groepen metingen	1	2	3	4	5	6	7	8
T=0			x	x	x	x		
T=1				x	x	x	x	
T=2					x	x	x	x

4.9 Wat levert het op?

Op basis van de eerste gesprekken met het onderwijzend personeel kunnen we vaststellen dat een positieve en optimistische stemming onder de respondenten overheerst. De vier programmalijnen die zijn ontwikkeld, maar voor een deel nog in ontwikkeling zijn, kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen en de onderwijsprestaties van leerlingen in positieve zin beïnvloeden. De programmalijnen filosofie en judo dragen bij aan een groter zelfvertrouwen bij kinderen en mee contactmomenten tussen leerlingen van verschillende sekse. Door te lunchen op school zijn kinderen zich meer bewust van wat ze eten. Tegelijkertijd is niet iedereen over alles even optimistisch. Van het terugdringen van overgewicht en het vergroten van de sociale cohesie in de klas lijkt volgens een aantal nog weinig sprake. Al met al zijn de betrokkenen realistisch en is een zekere mate van gereserveerdheid in een eerste ontwikkelingsjaar op zijn plaats. De ambities zijn hoog en de verwachtingen hooggespannen.

Zowel de jongens als de meisjes op de Bloemhof scoren het hoogst en significant hoger op de schalen voor psychopathologie van de SDQ in vergelijking met de leerlingen op de andere scholen.

Op de schaal voor pro sociaal gedrag is dit juist andersom. Het lijkt er dus op dat voordat de interventie breed is uitgezet op de school bij de leerlingen op de Bloemhof de kans op aanwezigheid van psychopathologie gemiddeld groter is dan op de controleschool. Daar komt bij dat de score op de schaal voor de sterke kanten juist lager is op de Bloemhof in vergelijking met de andere scholen. Dit zijn de factoren die wijzen op psychologische aanpassing en kansen op herstel als zich problemen voordoen. Opvallend is wel dat de verschillen in groep 3 groter zijn dan de verschillen in groep 6 (waar de verschillen bijna of volledig weggewerkt zijn). Het lijkt erop dat leerlingen van de Bloemhof deze verschillen in de loop van de jaren inhalen. Deze resultaten zijn een eerste meting op deze scholen. Dit zijn nog geen gegevens over de individuele ontwikkelingen van de leerlingen over de tijd. Verschillen tussen de groepen kunnen ook ontstaan doordat we ‘echt’ verschillende groepen vergelijken.

Aan het einde van dit onderzoek hebben we straks gegevens over de individuele, lichamelijke en sociale ontwikkeling van kinderen die opgroeien in een grootstedelijke context. Omdat we de instrumenten meerdere keren afnemen bij de kinderen kunnen we meer zeggen over de verschillende ontwikkelingstrajecten van deze leerlingen. We kunnen dan ook conclusies trekken over de mogelijke invloed van de verschillende scholen op deze ontwikkelingstrajecten. Op deze manier proberen wij zicht te bieden op mogelijke resultaten van Vakmanstad, waar zoveel mensen actief bij betrokken zijn en waar zoveel middelen in worden geïnvesteerd. Met dit ontwikkelingsonderzoek hopen de onderzoekers een goede basis te leggen voor een sociale interventie die een positief effect heeft op de ontwikkeling van kinderen in Rotterdam die met achterstanden te maken hebben.

Bij de ontwikkeling van dit soort sociale interventies en programma's wordt hier in de beginfase vaak te weinig aan gedaan.

5 *Conclusie*

5.1 *Drie voorbeelden*

De laatste jaren is het Verwey-Jonker Instituut enkele sociaal experimentele studies gestart. In deze studies worden experimenten over meerdere jaren gevolgd. De drie voorbeelden zijn Communities that Care, Thuis op Straat en Vakmanstad. Twee daarvan (Communities that Care en Thuis op Straat) zijn goed met elkaar te vergelijken. Het zijn beide 'uitontwikkelde programma's' en de kernelementen zijn vastgesteld. De sociale interventie Vakmanstad daarentegen wordt op dit moment ontwikkeld en het experimenteel onderzoek ondersteunt deze ontwikkeling. We hebben de drie programma's in deze uitgave op een vergelijkbare wijze beschreven om duidelijk te maken wat ons met deze vorm van onderzoek voor ogen staat. We beschreven de beginsituatie, wat het programma inhoudt en hoe het effectonderzoek er nu precies uitziet.

Communities that Care is een gebiedsgericht preventieprogramma (in Amerika ontwikkeld) dat een antwoord moest bieden op een binnenlands probleem: de toename van geweld en delinquentie van jongeren in vooral stedelijke context. Het programma is door enkele ministeries geïnitieerd en in verschillende Nederlandse gemeenten uitgezet. Het kent een wetenschappelijke basis, wordt in meerdere landen gebruikt, is op verschillende momenten onderzocht en is uitgezet in verschillende steden en wijken. Het programma is helder omschreven en kent duidelijke uitgangspunten. Juist omdat het al meerdere jaren loopt en uitgeprobeerd is in verschillende Nederlandse settings was de tijd rijp om het preventieprogramma op zijn effecten te onderzoeken. We hebben daarvoor experimentele wijken en controlewijken gezocht. We onderzoeken systematisch de effecten op de ontwikkeling van jongeren en de werkwijze van professionals in steden en wijken. De effecten vergelijken we met dezelfde soort resultaten in controlewijken. Omdat het hier een gecompliceerde onderzoeksopzet betreft werken we in het onderzoek ook samen met buitenlandse partners die in eigen land vergelijkbaar onderzoek hebben opgezet.

Thuis op Straat is ontstaan 'van onderop' en vanuit jarenlange praktijkervaring. Het programma wil negatieve gevolgen van de verandering in levensomstandigheden voor kinderen en jongeren in positieve zin ombuigen. Juist door voortdurend aanwezig te zijn, activiteiten op te zetten en contacten te leggen met kinderen en hun ouders wil het programma als het ware een tegencultuur bieden. Ook dit programma is ondertussen goed omschreven en een aparte organisatie houdt de kwaliteit van de aanpak in de gaten. Het programma is in meer dan 25 wijken in Nederland uitgezet. De resultaten zijn al enkele keren niet-experimenteel onderzocht. Er ligt een rijke basis om juist nu een effectonderzoek uit te voeren. We onderzoeken het programma de komende jaren experimenteel in twintig gebieden (pleinen). In het experimentele onderzoek worden de effecten van TOS op het gedrag en de ontwikkeling van kinderen onderzocht. Daarvoor volgen we een grote groep kinderen en onderzoeken we met enkele metingen hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Aan het einde is er een vergelijking tussen de ontwikkelingen van kinderen in de experimentele groep en in de controlewijk. Daarnaast onderzoeken we de effecten van TOS op de buurt. Het buitenspeelklimaat, de veiligheid en het vertrouwen van buurtbewoners worden in voor- en nametingen in experimentele en controlegebieden (pleinen) vergeleken. Een programmastudie, ten slotte, wil de integriteit en het succes van het programma vastleggen.

Vakmanstad is een onderwijsprogramma voor het basisonderwijs dat op dit moment in Rotterdam ontwikkeld wordt. Door Vakmanstad in deze uitgave op te nemen willen we duidelijk maken dat experimenteel en vergelijkend onderzoek niet alleen past wanneer een programma is 'uitontwikkeld'. Ook in de ontwerp- of ontwikkelfase is het goed de resultaten en werkwijze af te zetten tegen reguliere vormen van, in dit geval, basisonderwijs. Ook in het hoofdstuk Vakmanstad beschreven we de achtergrond van het programma, enkele kerngedachten van het programma en hoe het onderzoek is opgebouwd. Een aantal kernpunten van het programma zijn nu omschreven. Echter, deze kernpunten krijgen in deze fase pas hun definitieve vorm. Juist door de ontwikkeling van kinderen over de jaren te volgen (op lichamelijk/fysiek terrein en op sociaal-emotioneel terrein) en deze te vergelijken met die van kinderen die onder andere ('normale') omstandigheden elders opgroeien, krijgt de ontwikkelaar meer inzicht hoe hij zijn programma verder moet ontwikkelen. Het Verwey-Jonker Instituut kiest ervoor goede initiatieven op te zoeken, mee te denken en verkregen inzichten terug te geven.

5.2 Sociale samenhang versterkt?

Alle drie programma's hebben hun eigen specifieke doelstelling. Bij Communities that Care is dat het terugdringen van probleemgedragingen van jongeren (12-18 jaar). Bij Thuis op Straat is dat het bevorderen van pro sociaal gedrag en het terugdringen van psychosociale problemen bij kinderen en jongeren (8-14 jaar). Bij Vakmanstad is het doel het versterken van fysieke integriteit (versterken fysieke conditie, zelfvertrouwen, sociaal besef en zelfvertrouwen) van kinderen (hier 10-12 jaar).

Maar de drie initiatieven zijn hier ook in één uitgave samengebracht in het licht van de nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen zoals in de inleiding geschetst. Alle drie programma's willen hun doelstelling bereiken door vooral het versterken van de sociale samenhang in een omgeving, de een in de wijk, de ander op het plein en de derde op school. In tabel 5 zien we dat alle drie initiatieven (Communities that Care, TOS en Vakmanstad) nieuwe aanpakken zijn die bestuurskracht versterken en bijdragen aan de horizontalisering van het beleid, ook al leggen ze andere accenten.

Tabel 5 Sociale samenhang en de drie voorbeelden

Sociale samenhang			
Nieuwe aanpakken	CTC	TOS	Vakmanstad
verbinden, vertrouwen, participatie	x	x	x
revitalisering samenlevingsopbouw	x	x	x
pedagogische infrastructuur	x	x	x
Bestuurskracht			
relatie sociale en fysieke planning	x	x	x
preventiestrategieën	x	x	x
sturingsmodel	x	x	x
innovatie en evidence based interventie	x	x	x
leefbaarheid in buurt versterken	x	x	x
Horizontalisering			
kosten-batenanalyse	x	x	x
beleidsrendement	x	x	x
samenwerken	x	x	x

Enkele aspecten in het bijzonder maken deze drie sociale programma's juist in deze tijd interessant.

Communities that Care levert in dit verband vooral een bijdrage aan de versterking van de lokale bestuurskracht. Het gaat om Nederlandse steden en gemeenten die geconfronteerd lijken te worden met delinquentie of alcoholgebruik onder jongeren in bepaalde wijken. Zij weten soms niet of dat werkelijk zo is, ze weten niet hoe ze het moeten aanpakken en wat ze daarbij moeten inzetten.

Communities that Care is een uitgewerkte preventiestrategie die richting geeft aan het lokale preventiebeleid. Op basis van onderzoek naar probleemgedrag en risicofactoren, op basis van een uitgewerkt implementatieplan (waarin de rollen van de verschillende partijen zijn onderscheiden) en op basis van een menu van effectieve interventies levert het vooral een bijdrage aan de versterking van bestuurskracht.

Vakmanstad staat als sociaal programma nog in de kinderschoenen. Maar ook van dit programma kunnen we zeggen dat het bijdraagt aan de versterking van de sociale samenhang. Het is de school die verschillende activiteiten over langere tijd en in samenhang aanbiedt. Het programma komt de ontwikkeling van kinderen alleen ten goede als verschillende partijen daarin goed samenwerken. En dat zijn niet alleen de docenten maar ook ouders en andere instellingen in de wijk.

Ook al voldoen deze drie sociale programma's aan de meeste voorwaarden voor het versterken van sociale samenhang, we zien ook dat op dit moment een kosten-batenanalyse in geen van de voorbeelden de aandacht heeft.

5.3 Wat levert experimenteel onderzoek op?

Onderzoek dat aantoonde dat een sociale interventie, programma of politiek werkt wordt in Nederland weinig uitgevoerd. Deze onderzoeken zijn duur en ook nog eens ingewikkeld, zeker wanneer zij niet alleen kijken naar de effecten maar ook naar de wijzen waarop de resultaten worden behaald.

Toch is er een toenemende belangstelling te bespeuren voor onderzoek dat inzichten biedt in de effecten van sociale interventies, programma's en politiek. Vanuit de politiek, de financiers en de praktijk zelf wordt gevraagd: wat levert deze nieuwe investering nou precies op en wat hebben wij eraan?

Toegepast wetenschappelijk onderzoek kan deze inzichten in effecten bieden en de vraag beantwoorden waarom resultaten worden gehaald of waarom juist niet. Een experimentele opzet van deze onderzoeken is dan wel van belang. Sociale interventies, programma's en politiek kunnen bijdragen aan de langere termijn doelstellingen van gezondheid, de ontwikkeling, de veiligheid en het welzijn van mensen. Ze kunnen sociale omstandigheden veranderen of versterken en concrete werkwijzen revitaliseren en professionaliseren om zo de langere termijn doelstellingen te behalen.

Maar dat kan ook gebeuren door bepaalde tradities te doorbreken, leiderschap anders vorm te geven, door organisatorische veranderingen door te voeren of door ondersteuning en hulp te bieden in bepaalde fasen van een mensenleven. Deze veranderingen van werkwijzen of omstandigheden zijn om te vormen tot herkenbare sociale interventies die we kunnen toepassen in de sociale werkelijkheid en die breder inzetbaar zijn. En daar kunnen wij weer van leren.

Het Verwey-Jonker Instituut wil deze vorm van experimenteel onderzoek in de sociale werkelijkheid de komende jaren serieus nemen. Het instituut wil het experimenteel design daarbij toepassen op deze weerbarstige realiteit van de sociale sector en deze vorm van onderzoek verder stimuleren en populariseren.

Natuurlijk kent deze vorm van onderzoek zijn beperkingen. De onderzoeken zijn duur omdat experimentele settings vaak over langere tijd gevolgd moeten worden. Tegelijkertijd moeten we ook settings volgen waar niets gebeurt of waar in ieder geval niet de specifieke interventie wordt ingezet ('care as usual'). Ook de onderzoeksactiviteiten in controlesettings maken expliciet deel uit van de onderzoeksopzet.

De onderzoeken zijn ook gecompliceerd. Organisaties en instellingen moeten bereid zijn hieraan mee te doen. Zij moeten zich voor de onderzoekstijd houden aan de afspraken die ze met de onderzoekers hebben gemaakt. Het is dan niet mogelijk om in die tijd de sociale interventie in de controlesetting in te zetten. Dat is niet altijd even makkelijk. En dat is zeker niet makkelijk als het niveau van de instelling of organisatie 'hoger' wordt (bijvoorbeeld wijken of steden waar er over langere tijd toestemming moet zijn van Burgemeester en Wethouders). Vanuit organisaties en instellingen (zoals gemeenten) is er steeds meer belangstelling voor evidence-based programma's.

Dat organisaties en instellingen dan zelf moeten meedoen aan het experimenteel onderzoek en voor een klein deel gebonden zijn aan de onderzoeksopzet, wordt niet altijd direct gezien.

Bovendien zijn deze onderzoeken in theoretisch opzicht ingewikkeld. In de sociale werkelijkheid gebeuren vele zaken tegelijkertijd. De interventies zelf zijn vaak ook opgebouwd uit meerdere componenten. Dat roept natuurlijk de vraag op of de effecten uiteindelijk wel toe te schrijven zijn aan de interventie die men heeft ingezet. Of zijn er andere oorzaken die veel belangrijker waren of die hierop van invloed waren?

Tot slot merken we op dat er, in ieder geval in Nederland, tot nu toe betrekkelijk weinig experimenteel onderzoek in de sociale werkelijkheid is uitgevoerd. Op andere terreinen heeft deze opzet de laatste decennia veel resultaten opgeleverd, zoals in de geneeskunde en de geestelijke gezondheidszorg. Ervaringen op het gebied van sociaal beleid moeten worden opgebouwd en dan moet blijken of de ambities haalbaar zijn. Politiek, wetenschap en de praktijk hebben elkaar nodig in de opbouw van goede sociale interventies, programma's en politiek. Hopelijk kan experimenteel onderzoek in de sociale werkelijkheid wat rust, vertrouwen en perspectief bieden in een wereld die vaak zo onoverzichtelijk lijkt en kan ons werk een verschil maken.

Literatuur

- Blokland-Potters, P. (2006). *Het sociaal weefsel van de stad: Cohesie, netwerken en korte contacten*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Bloom, H. S. (Ed.) 2005. *Learning more from social experiments: Evolving analytic approaches*. New York: Russell Sage Foundation.
- Boonstra, N., Mak, J., & Wonderen, R. van. (2009). *Respect op het plein: Werken aan pedagogiek in de buurt*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Boutellier, H. (2007). *Nodale orde: Veiligheid en burgerschap in een netwerk-samenleving*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Castells, M. (2000). *The rise of the network society* (2nd ed.). (The information age: Economy, society and culture ; 1). Oxford : Blackwell
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Crok, S., Slot, J., Trip, D., L., & Klein Wolt, K. (2002). *Vrijtijdsbesteding jongeren in Amsterdam*. Amsterdam: Bureau voor Onderzoek en Statistiek.
- D'Agostino, R. B. (1998). Propensity score methods for bias reduction in the comparison of a treatment to a non-randomized control group. *Statistical Medicine*, 17, 2265-2281.
- Dijk, A. G. van, Flight, S., Geldrop, M., & Tulner, H. (2004). *Eindrapportage evaluatie vier pilot-groepen CtC*. Amsterdam: DSP-Groep.
- Engbersen, R., & Voogd, K. (2005). *Kom naar buiten: Thuis op straat is er ook!*. Rotterdam: De Knappe Man.
- Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the strengths and difficulties questionnaire. *Journal of American Academic Child Adolescence Psychiatry*, 40(11), 1337-45.

- Habermas, J. (1985). *Die neue Unübersichtlichkeit*. (Kleine Politische Schriften ; 5). Frankfurt am Main.
- Hawkins, J. D., & Catalano, R. F. (1992). *Communities that care: Action for drug abuse prevention*. San Fransico CA: Jossey-Bas Publishers.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Arthur, M. W., Egan, E., Brown, E. C., & Abbott, R. D. (2008). Testing communities that care: The rationale, design and behavioral baseline equivalence of the community youth development study. *Prevention Science*, 9(3), 178-190.
- Jonkman, H., Haggerty, K., Steketee, M., Fagan, A., Hanson, K., & Hawkins, J. D. (2008). Communities that care, core elements and context: Research of implementation in two countries. *Social Development Issues*, 30(3), 42-58.
- Junger-Tas, J. (1996). *Jeugd en gezin: Dl. I: Preventie vanuit een justitieel perspectief*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Junger-Tas, J. (1998). *Jeugd en gezin: Dl. II: Naar een effectief preventiebeleid*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Karyotis, S., Tadjman, T., Masson, K., & Jong, W. de. (2005). *Jeugd en buitenruimte in Rotterdam: Het thuis op straat project*. Rotterdam: RISBO Contractresearch/Erasmus Universiteit Groep.
- Masson, K., Karyotis, S., & Jong, W. D. (2002). *De straat aan de jeugd : Een ontwikkelingsgericht onderzoek naar drie jaar thuis op straat*. Amsterdam: Aksant.
- Mosteller, F., & Boruch, R. F. (Eds.). (2002). *Evidence matters: Randomized trials in education research*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Murray, D. M. (1998). *Design and analysis of group randomized trials* (Monographs in epidemiology and biostatistics, ISSN 0740-0845 ; vol. 27). New York [etc.] : Oxford University Press.
- The National Institutes of Health (NIH). (2009). *Innovative Community-Based Prevention Reduces Risky Behavior in 10-14 Year Olds: Communities That Care System Lowers Rates of Substance Abuse and Delinquent Behavior in Seven States*. Retrieved from <http://www.nida.nih.gov/newsroom/09/NR9-07.html>

- Oakes, J. M., & Johson, P. J. (2007). Propensity score matching for social epidemiology. In J. M. Oakes, & J. S. Kaufman (Eds.), *Methods in social epidemiology* (pp. 370-392). San Francisco: Jossey-Bass.
- Oosterling, H. (2009). *Woorden als daden: Rotterdam Vakmanstad/Skillcity 2007-2009*. Heijningen: Jap Sam Books.
- Woorden als daden : Rotterdam Vakmanstad/Skillcity 2007-2009 / Henk Oosterling ; [tekstbijdragen: Dennis Kaspori ... et al. ; foto's: Argus ... et al.]
Dennis Kaspori (1972-)
- Pels, T., & Nijsten, C. (2003). Waardenvariatie in relatie tot opvoeding. In T. Pels (Red.), *Respect van twee kanten. een studie over last van Marokkaanse jongeren*. (33-45). Assen: Van Gorcum.
- RMO & RVZ. (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling & Raad voor de Volksgezondheid en Zorg.
- Roeleveld, S., Munniksma, A., Watts-Jones, T., Veenstra, R. (Coörd.), & Pass, J. A. (Coörd.) (2006). *Buurtonderzoek: Het effect van sociale cohesie op geweld, wanorde en het gevoel van onveiligheid in buurten*. (Project Criminaliteit en veiligheid 2006). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Freeman, H. E. (2004). *Evaluation: A systematic approach*. (7th ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Sampson, R. J., & Raudenbusch, S. W. (2004). The social structure of seeing disorder. *Social Psychology Quarterly*, 67(4), 319-342.
- Sampson, R. J., Raudenbusch, S. W., & Earls, F. (1997). Neighbourhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277, 918-224.
- Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T. (2002). *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference*. Boston, Mass., [etc.] : Houghton Mifflin.
- Steketee, M., & Jonkman, H. (I. (2008). *Communities that Care: Effectiveness of a community intervention strategy for the prevention of alcohol and drug use and other problem behavior of youngsters in the Netherlands*.
- TOS/Thuis op straat. (2009). *Jaarverslag*. Schiedam: TOS.
- Twisk, J. W. R. (2006). *Applied multilevel analysis. A practical guide*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Vogels, A. G. C., Crone, M. R., Hoekstra, F., & Reijneveld, S. A. (2005). *Drie vragenlijsten voor het opsporen van psychosociale problemen bij kinderen van zeven tot twaalf jaar*. Leiden: TNO.
- Weisz, J. R., Weiss, B., & Donenberg, G. R. (1992). The lab versus the clinic: Effects of child and adolescent psychotherapy. *American Psychologist*, 47, 1578-1585.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2003). *Waarden, normen en de last van het gedrag*. Den Haag: WRR.
- Wonderen, R. van., & Boonstra, N. (2006). *Voel je thuis op straat!: 0-meting onder kinderen en volwassenen in Bergen op Zoom*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Wonderen, R. van., & Boonstra, N. (2008). *Voel je thuis op straat!: Nulmeting onder kinderen, jongeren, bewoners en winkeliers Amsterdam tuindorp Nieuwendam/Purmerplein*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Colofon

Dit betreft een publicatie die uitkomt binnen het VWS-programma 'Iedereen Telt Mee'. Dit meerjarig programma is gericht op de vernieuwing en kwaliteitsverbetering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Meer informatie over dit programma kunt u vinden op de website: www.invoeringwmo.nl

Opdrachtgever/financier	Ministerie van VWS, programma 'Iedereen Telt Mee'
Auteurs	Drs. H.B. Jonkman Drs. N.G.J. Boonstra Drs. R. van Wonderen
Redactie	Prof. dr. J.C.J. Boutellier Drs. T. Nederland Dr. M.M.J. Stavenuiter
Omslag	Grafital, Eindhoven
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 F (030) 230 06 83 E secr@verwey-jonker.nl Website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

ISBN 978-90-5830-398-1

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2010.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

